

KALEVI KOUKKUNEN

*He sets his judgment by his passions – Hänen himonsa vaikuttavat hänen päätöksiinsä*¹ Englantilais-suomalaisen sanakirjojen historiaa

Sananjalan niteessä 54 (2012) käsittelin suomalais-englantilaisten sanakirjojen historiaa.² Vaikka artikkelin tekovaiheessa en ajatellut tutkia englantilais-suomalaisia sanakirjoja, ajan mittaan alkoi tuntua leksikografisesti tärkeältä ja kustannushistoriallisesti tarpeelliselta selvittää niidenkin toimittamista ja julkaisemista. Samoin kuin suomalais-englantilaisia myös englantilais-suomalaisia sanakirjoja on ilmestynyt Suomessa ja Yhdysvalloissa. Kuvailen ensisijaisesti sanakirjojen tavoitteita, sisältöä ja esitystapaa sekä nostan esiin varhaisia leksikografeja. Kiinnitän huomiota myös sanakirjojen lähteisiin. Ensimmäistä kertaa tutkimuksessa paljastuvat yhdysvaltalaiset sanakirjaplagiaatit.

1. Suomessa julkaistut englantilais-suomalaiset sanakirjat

1.1. Dufva 1903: Englantilais-suomalainen sanakirja

Ensimmäinen Suomessa julkaistu englantilais-suomalainen sanakirja on merikapteeni Otto Th. Dufvan³ laatima ja Rauman Kirjapaino-Osakeyhtiön kustantama *Englantilais-suomalainen sanakirja* alanimekkeenään ”Kouluja varten toimittanut Otto Th. Dufva”; se ilmestyi syksyllä 1903.⁴ Sanakirjassa on 272 sivua ja 7 000 hakusanaa. Alkulauseessa Dufva kirjoittaa, että etenkin suomenkielisissä merikouluissa on jo kauan kaivattu

---

1 Swan & Granström 1904, 896, s.v. *set*. – Käsikirjoituksen ovat lukeneet englantilaisen filologian emeritusprofessori Matti Rissanen (Helsingin yliopisto) ja *Sananjalan* kaksi arvioitsijaa. Kiitän heitä kaikkia asiantuntevista kommentista ja ehdotuksista, joita olen mielihyvin ottanut varteen artikkelia viimeistellessäni.

2 *Kaikilla pitää piletit oleman walmisna – All must have their tickets ready*. Suomalais-englantilaisten sanakirjojen historiaa. *Sananjalka* 54 (2012), 76–106.

3 Otto Theodor Dufva (s. 1875) toimi englannin kielen opettajana Rauman merenkulkuopistossa. Internetissä olevan tiedon mukaan Dufva oli syntynyt 1875 ja katosi laivoineen Punaisellamerellä 1900-luvun alussa (<http://suku.genealogia.fi/archive/index.php/t-903.html>; luettu 20. 11. 2013).

4 Sanakirjan ilmestymisestä oli uutinen *Rauman Lehdessä* 1. 9. 1903.

englantilais-suomalaista sanakirjaa. Hän valittaa englannin sanojen ääntämisen merkitsemisen vaikeutta.⁵ Aina yhtä ongelmallisesta ääntämisohjeiden merkitsemisestä tulikin Dufvan sanakirjan kompastus, kun nimimerkki –o –g eli Aino Malmberg teilasi sanakirjan *Valvojassa*. Hän valitti, että englannin kieltä on laiminlyöty Suomessa, ja siltä pohjalta hän arvioi, että Dufvan sanakirja ”on täydellisesti juuri sillä tasolla, jota englannin kielen nykyinen asema Suomessa edellyttää”. Arvostelijan mielestä sekä ääntö- että tavutusohjeet ovat epäonnistuneet. Hän päätyy lopputoteamukseen:

Nykyisessä asussa tästä sanakirjasta on opiskelevalle nuorisolle enemmän haittaa kuin hyötyä.

Hakusanastoon tai suomennoksiin ei arvostelija puutu. Aino Malmberg (1865–1933) ei ollut kuka tahansa lukija, vaan englannin kielen opettaja, joka oli tehnyt opintomatkoja mm. Englantiin.⁶

Dufvan sanakirja sisältää hyvinkin englannin kielen keskeisimmän sanavaraston ja ”bonuksena” sellaisia meritermejä kuin *abeam* ’suorassa kulmassa laivan emäpuuta eli laivaa vasten’.

1.2. *Swan & Granström 1904*: Englantilais-suomalainen sanakirja

Syksyllä 1904 ilmestyi C. G. Swanin⁷ & Hanna Granströmin⁸ laatima ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kustantama suursanakirjakategoriaan luettava *Englantilais-suomalainen sanakirja*. Siinä on 1 218 sivua ja 48 400 hakusanaa. Se oli viides Suomessa julkaistu suursanakirja ja siis ensimmäinen englantilais-suomalainen (ks. Koukkunen 2012, 81). Teoksen 8. 7. 1904 päivätyssä alkulauseessa sanotaan kainostellen:

Nyt valmistunut teos lähetetään täten usein esiintuotua kipeätä tarvetta täyttämään. Sanottakoon kohta, että kovin korkeita vaatimuksia, niin oikeutettuja kuin ne jo meidän aikana olisivatkin, tämä sanakirja ei voi täyttää. Selvää on, että eri henkilöiden työ ei voi sulaa yhteen, että parsimisen jälkiä ei näkyisi. Samoin ei luonnollisesti uusimpia lähteitä ole voitu käyttää työhön, jonka alottamisesta jo on kulunut koko joukko kolmattakymmentä vuotta.

5 Kaikki Dufvan 1903:n sisältöä koskevat kommentit numeroimattomalla esisivulla sanakirjan ”Lukijalle”-osiossa.

6 Nimimerkki –o –g: ”Sanakirjoja”. *Valvoja* 1904, 413. – Kirjoittajan paljastaa Elli Kiviranta teokseen *Valvoja-Ajan sisältö 1881–1960*. Turku: Turun yliopiston kirjasto 1968, 193.

7 C. G. (Carl Gustaf) Swan (1839–1916) oli kieltenopettaja ja lehtimies. Hän oli valmistunut filosofian maisteriksi 1864, toimi kieltenopettajana Lappeenrannassa 1886–92, *Lappeenrannan Uutisten* päätoimittajana 1885–98 ja *Keski-Suomen* päätoimittajana 1891–1914. Hän laati myös kielten oppikirjoja.

8 Raumalaissyntyinen kieltenopettaja Hanna (Johanna Sofia) Granström (1867–1932) kävi Helsingin suomalaista tyttökoulua. Opintomatkoja Englantiin hän teki 1894, 1903, 1906 ja 1913. Hän oli englanninopettajana Tampereen reaalilyseossa 1894–1907 ja Helsingin suomalaisessa tyttölukiossa 1907–32 (osan aikaa rehtorinakin).

Granström kertoo kirjahankkeen vaiheista, että aluksi SKS:n määräyksen mukaan hänen tuli (1) lyhentää *ship*-sanaan asti valmiina olevaa, C. G. Swanin laatimaa englantilais-suomalaisen sanakirjan käsikirjoitusta ja (2) toimittaa ”ajanmukainen transskriptiosooni”. Niin ikään (3) ulkomaalaiset ja skotlantilaiset sanat sekä harvinaiset englantilaiset oli poistettava, samoin fraaseista ne, jotka olivat kääntämättäkin selvät. (4) Fakki- eli ammattisanoista piti kirjaan ottaa ainoastaan kaikkein yleisimmät. Näin alkuperäisestä käsikirjoituksesta tuli karsituksi enemmän kuin kolmasosa.

Granström jatkaa, että lyhentämisessä ja artikkeleiden laatimisessa hänellä oli lähteenä melkein yksinomaan John Ogilvien (1797–1867) *Imperial dictionary of the English language* (viimeinen painos [1899]), Edmund Wenströmin (1845–1902) ja Erik Lindgrenin (1844–99) *Engelsk-svensk ordbok* sekä eräitä vanhempia ja pienempiä sanakirjoja. Varsin tarkasti Granström kertoo vielä foneettisten merkkien valinnasta. Seuraa satakunta lyhenneselitystä ja 1,5-sivuinen jakso ”Transskriptiosoonissa käytettyjen merkkien selitys”.⁹ Swanin & Granströmin sanakirjasta ei ole löytynyt arviointia, mutta mainos sen ilmestymisestä julkaistiin mm. *Uudessa Suomettaressa* 2. 10. 1904:

Painosta valmistunut ja kauvan odotettu ja kysytty Englantilais-Suomalainen Sanakirja. Ainoa suurempi Engl.-Suom. Sanakirja. Huom.! Sanojen ääntäminen ilmoitettu itse kunkin sanan jälkeen.

Aamulehdessä ilmestyi 5. 10. 1904 uutisluonteinen selostus sanakirjasta otsikkonaan ”Uusi arvokas sanakirjateos”. Ilmeisesti kysymyksessä on jossain määrin kustantajan oma informaatio, sillä artikkeli alkaa:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran väsymättömät ponnistukset raivata sanakirjateosten kautta liikeväyliä suomen kielen ja suurten sivistyskielten välillä on kantanut kauniin hedelmän.

Artikkelissa kerrotaan sanakirjaprojektin alkuvaiheista, siis C. G. Swanin laajasta käsikirjoituksesta, jonka Hanna Granström supisti ja lisäsi englannin kielen sanakirjalle ”niin tärkeän äänenmerkitsemisen”. Lisäksi mainitaan, että Ruotsissa on kaksi englantilais-ruotsalaista sanakirjaa, toinen suomalaista kolmanneksen laajempi ja toinen koulu-sanakirja. Kirjoittaja hehkuttaa, että lyhentämisessä on seurattu Edmund Wenströmin ja Erik Lindgrenin hyväksi tunnetun englantilais-ruotsalaisen sanakirjan laajempaa laitosta. Kirjoittaja on kyllä tuntenut englannin sanakirjoja, koska hän pitää hyvänä ratkaisuna sitä, että Granström on valinnut englantilaisen kielimiehen Sveetin¹⁰ käytäntöön perustuvan ”äänenmerkitsemistavan”. Hänellä on myös ollut sisäpiiritietoa, koska itse sanakirjassa ei Sweetiä mainita. Voisi ajatella, että artikkelin on kirjoittanut Granströmin tamperelainen

9 Kaikki Swan & Granström 1904:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–IX.

10 Oikea nimimuoto on Sweet. Englantilainen kielentutkija Henry Sweet (1845–1912) tutki mm. englannin, tanskan, ruotsin, venäjän ja portugalilais-ääntämistä ja julkaisi ”oivallisia fonetiikan oppikirjoja” – *Tietosanakirja*. Osa 9. Stambulov–Työaika. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö 1917, 686.

kollega, koskapa se ilmestyi nimenomaan *Aamulehdessä*. Niin ikään *Uusi Suometar* mainitsee 17. 3. 1905, että Swanin ja Granströmin sanakirja on ”yksi niitä siltoja, joita [Suomalaisen Kirjallisuuden] Seuran toimesta on rakennettu maamme ja Euroopan sivistyskansojen välille”.

1.3. Wallenius 1916: Englantilais-suomalainen sanakirja

Maisteri Toivo Walleniuksen¹¹ laatimassa *Englantilais-suomalaisessa sanakirjassa* (1916, Kustannusosakeyhtiö Kirja) on 480 sivua ja tekijän oman ilmoituksen mukaan yli 26 200 hakusanaa (otantalaskun mukaan 26 800). Wallenius sanoo alkulauseessa, että tähän asti on ollut tarjolla vain yksi sanakirja, joka täysin tyydyttää nykyaikaisia vaatimuksia, nimittäin Swan & Granström 1904, joka kuitenkin laajuutensa vuoksi saattoi monesta käyttäjästä tuntua hiukan hankalalta jokapäiväisessä käytössä. Lisäksi hän viittaa teoksen kalteuteen. Niinpä Walleniusta oli kehoitettu laatimaan suppeampi ja huokeahintaisempi englantilais-suomalainen sanakirja, joka kuitenkin sanojen valintaan, ääntämisohjeisiin ja suomalaisiin vastineisiin nähden täyttäisi käytännöllisyyden vaatimukset. Hakusanoja on siis puolet Swanin & Granströmin sanakirjan hakusanamäärästä.¹²

Hakusanastosta Wallenius sanoo vielä, että yleensä hän on karttanut teknillisiä termejä, poikkeuksena kuitenkin liike-elämään kuuluvat sanat ja sanontatavat, joita on otettu mukaan niin runsaasti kuin mahdollista. Hän mainitsee ottaneensa teokseen myös tärkeimmät sanontatavat, sellaiset, joiden merkitys ei ilman muuta selviä pääsanan merkityksestä. Esimerkiksi artikkelissa *account* on peräti puolentoistakymmentä sanontaa tai ilmaisua. Erityisesti sanonnat tulevat esiin vaikkapa prepositioiden *by* ja *on* yhteydessä. Wallenius on seurannut sanakirjan laadinnassa pääasiallisesti Edmund Wenströmin englantilais-ruotsalaista sanakirjaa (1911) ja John Brynildsenin¹³ (1852–1926) englantilais-tanskalais-norjalaista sanakirjaa (1902). Swanin & Granströmin sanakirjaan hän sanoo turvautuneensa varsinkin suomalaisia vastineita tarkistaessaan. Hän sanoo hyödyntäneensä myös *Oxford dictionarya*.

Englannin sanakirjoissa on hakusanojen ääntäminen tärkeätä, ja siitä kaikki leksikografit mainitsevat alkulauseissa. Wallenius sanoo noudattaneensa ”uusinta transkriptiomenetelmää” sellaisena kuin Hanna Andersin¹⁴ oli eteviksi tunnustetuissa oppikirjoissaan soveltanut sen meikäläisiä oloja varten. Walleniuksella on sivun verran yleisiä

11 Filosofian kandidaatti Toivo Wallenius (1881–1919) oli Yhdysvalloissa opettajana Suomi-Opistossa 1903–06, toimitti *Helsingin Kaikua* 1906–11 sekä toimi historian ja suomen kielen opettajana Helsingin suomalaisessa tyttökoulussa 1908–18. Hän oli myös merkittävä suomentaja.

12 Wallenius kuvaa hyvin sanakirjantekijän ja kustantajankin dilemmaa: Toisaalta sanakirjassa pitäisi olla paljon hakusanoja, toisaalta se ei saisi olla kooltaan liian suuri eikä liian pieni; sen pitäisi olla myös kohtuuhintainen.

13 Alkulauseessa nimi hieman erheellisessä muodossa Brynhildsen.

14 Hanna (Johanna Ottilie) Andersin (1861–1914) toimi uusien kielten opettajana lukuisissa Helsingin kouluissa 1884–1914. Hän ansaitsee tulla mainituksi yhtenä harvoista varhaisista naispuolisista oppikirjantekijöistä (englannin ja ranskan oppikirjoja).

ääntämisohteita, joissa havainnollistetaan mm. seuraavat ”oudot merkit”: *α, æ ... ʒ, w*. Sanakirjan lopussa s. 464–479 on tavallisten erisnimien ääntöluettelo *Aaronista Zioniin*.¹⁵ Sanakirjasta ilmestyi toinen, korjattu painos 1924 ja kolmas, toisen painoksen kanssa identtinen painos 1936. Walleniuksen *Suomalais-englantilaisesta sanakirjasta* ks. Koukkunen 2012, 86.

1.4. Schreck 1928: Englantilais-suomalainen sanakirja

Opettaja Inez Schreckin¹⁶ laatima *Englantilais-suomalainen sanakirja* (WSOY) ilmestyi 1928. Kirjassa on 428 sivua ja 20 700 hakusanaa. Otsikottomassa alkulauseessa tekijä sanoo vain:

Tämä pieni sanakirja, jonka käsikirjoitus jo useampia vuosia on ollut valmiina, ilmestyy nyt uudelleen tarkastettuna julkisuuteen. Se on pääasiallisesti laadittu Edm. Wenströmin englantilais-ruotsalaisen sanakirjan johdolla, samalla vertaillen useihin ulkomaalaisiin ja kotimaisiin sanakirjoihin.

Foneettisessa tekstissä Schreck sanoo seuranneensa D. Jonesin¹⁷ oppaassa *An English pronouncing dictionary* enimmäkseen ensi sijalla olevaa ääntämistä. Ääntämismerkit esitetään lyhyesti tyyliin ”æ hat [hæt]”. Ääntöohjeiden jälkeen sanakirjaan on otettu ”Laskusanat” eli perusluvut nolasta miljoonaan ja niitä vastaavat järjestysluvut. ”Merkeissä ja lyhennyksissä” esitetään yhdeksän symbolia, jotka kuvaavat mm. kasvitieteellisiä tai teknisiä sanoja tai merkityksiä. Myös merenkulun sanoilla, kauppasanoilla, rautatiesanoilla ja soitantosanoilla on oma symbolinsa. Neliö adjektiivin jäljessä merkitsee, että sanasta voidaan säännöllisesti muodostaa adverbi lisäämällä päätte *-ly* eli vaihtamalla *-le -ly*-päätteeksi.¹⁸ Schreckin sanakirjassa hakusanoilla on usein runsaastikin merkityksiä; sanontoja ei ole mahtunut paljon mukaan.

1.5. Wuolle 1933: Englantilais-suomalainen pienoissanakirja

Maisteri Aino Wuolle¹⁹ oli aloittanut tuotteliaaksi osoittautuvan leksikografianuransa 1932, jolloin ilmestyi ensimmäinen painos hänen *Suomalais-englantilaisesta pienoissanakirjastaan* (ks. Koukkunen 2012, 88). Tälle pariksi hän julkaisi heti 1933

15 Kaikki Wallenius 1916:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–VI.

16 Inez Schreck (1870–1947) toimi englannin kielen opettajana Helsingin lyseossa (myöhemmin Reaalilyseo) vuodesta 1910.

17 Daniel Jones (1881–1967) oli englantilainen foneetikko, jonka teos *An English pronouncing dictionary* (1. p. 1917, 18. p. 2011) on yhä arvovaltaisin englannin kielen ääntämisen ohjekirja.

18 Kaikki Schreck 1928:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–VI.

19 Filosofian kandidaatti Aino Wuolle (1905–92) toimi englanninopettajana Suomen Lähetysseuran opistossa 1946–60 ja Helsingin Evankelisessa Kansankorkeakoulussa 1952–69. *Englantilais-suomalaisesta pienoissanakirjasta* tekijän nimimuotona on Vuolle, mutta 1946 ilmestyneestä *Englantilais-suomalaisesta sanakirjasta* lähtien Wuolle.

Englantilais-suomalaisen pienoissanakirjan, jossa on 418 sivua ja kanteen painetun tiedon mukaan 12 000 hakusanaa (otantalaskun perusteella niitä on lähemmäs 13 000). Teoksella oli suppeudestaan huolimatta – tai ehkä juuri sen vuoksi – vakaa menekki, koska siitä otettiin uusia painoksia muutaman vuoden välein. Vuoden 1938 editiossa sivumäärä oli kasvanut 458:aan. Elinkaareltaan lähes 30-vuotisen pienoissanakirjan kymmenes painos ilmestyi niinkin myöhään kuin 1961.

1.6. Tuomikoski & Slöör 1939: Englantilais-suomalainen sanakirja

Vuonna 1939 ilmestyneen suursanakirjaksi luokiteltavan *Englantilais-suomalaisen sanakirjansa* esipuheessa Aune Tuomikoski²⁰ ja Anna Slöör²¹ kirjoittavat, että SKS oli vuonna 1928 antanut heidän laadittavakseen uuden painoksen Swan & Granström 1904:stä, joka oli loppumaisillaan kirjakaupoista – sitä oli siis myyty lähes neljännesvuosisata. Tuomikosken ja Slöörin pyrkimyksenä oli muuttaa foneettiset merkinnät kansainvälisen käytännön mukaisiksi, karsia suomenkielisiä synonyymeja eritoten alkupuolelta ja uudistaa englannin kielen hakusanasto nykyajan [= 1930-luvun] tarpeita vastaavaksi ja suomenkieliset vastineet vakiintuneen kielenkäytön mukaisiksi. 1070-sivuisessa sanakirjassa on 60 000 hakusanaa. Leksikografisesta muutoksesta olkoon esimerkkinä hakusana *assure*:

Taulukko 1.

Swan & Granström 1904	Tuomikoski & Slöör 1939
1. vakuuttaa (todeksi)	(numeroimatta:) vakuuttaa, taata varmaksi t. oikeaksi; saada t. saattaa vakuuttuneeksi; vakuuttaa (henki); varmistaa, turvata
2. vakuuttaa (saatavaksi), ta'ata, luvata	
3. vakuuttaa (meri-, palo- yms.) vahingosta	
4. saattaa turvallisuuteen, turvata, suojella, varjella	
5. saattaa turvalliseksi, rohkentaa, rohkaista, kehoittaa, vahvistaa	

Sanakirjaa suunnitellessaan toimittajat havaitsivat, että vielä perusteellisempi uudistus olisi tarpeen. Tuomikosken & Slöörin sanakirja onkin kokonaan uusi sanakirja, ”vaikkakaan sen laatijat eivät halua kieltää kiitollisuudenvelkaansa sen neljäntäkymmentä vuotta vanhalle edeltäjälle”. Alkuperäisen suunnitelman mukaan Aune Tuomikosken piti laatia käsikirjoitus väliltä A–G, Inez Schreckin kirjaimet H–R ja Anna Slöörin kirjaimet

20 Filosofian maisteri Aune Tuomikoski (1899–1972) toimi englannin kielen lehtorina Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa 1948–63. Opintomatkoja Englantiin hän teki 1919–68.

21 Filosofian maisteri Anna Slöör (1885–1978) toimi englanninopettajana useissa kouluissa Helsingissä vuodesta 1923.

S–Z. Alkulauseessa Schreckin sanotaan luopuneen toimitustyöstä jo seuraavana vuonna.²² Schreckiltä jääneen osuuden laativat Lyydia Alén²³, Tuomikoski ja Slöör. Hyödynnetty lähdekirjallisuus on varsin monipuolinen, niin englannin- kuin suomenkielinenkin.

Vaikka Aino Wuolle oli jo WSOY:n kustannuksella julkaissut englannin sanakirjoja, hän laati Anna Slöörin kanssa sanakirjan liitteenä olevan erisnimien 49-sivuisen ääntämisohjeen. Lukijan oli opittava tuntemaan liite, sillä erisnimet ovat vain siinä, eivät varsinaisessa sanakirjassa. Hakusanoja on kaksitasoisesti, esim. *Hamlet*, josta annetaan vain ääntöohje [hæmlit] ja toisaalta *Greece* [gri:s], josta annetaan suomennos 'Kreikka'. Elsa Vepsäläinen puolestaan oli laatinut 16-sivuisen luettelon tavallisimmista englanninkielisistä lyhenteistä. Sanakirjassa on vielä kolmisivuinen liite ”Ison-Britannian ja Yhdysvaltain mittoja, painoja ja rahoja”.²⁴ Yliopettaja Y. M. Biese²⁵ oli vuosina 1928–33 läpikäynyt käsikirjoituksen sitä mukaa kuin sitä ilmestyi, ja SKS:n kielivaliokunnan sihteeri Hannes Teppo²⁶ oli tehnyt suomalaisiin vastineisiin useita varteenotettavia korjauksia. Sanakirjan toinen painos ilmestyi 1948, ja siihen tekijät toimittivat 30-sivuisen liitteen lisäyksistä ja uudesta sanastosta. Tuomikosken & Slöörin sanakirjasta ilmestyi vielä kuudes painos 1973, samana vuonna, jolloin ilmestyi Raija Hurmeen ja Maritta Pesosen *Englantilais-suomalainen suursanakirja* (WSOY). Swanin & Granströmin ja Tuomikosken & Slöörin englantilais-suomalaiset sanakirjat olivat käytössä yli kolme vuosikymmentä.

1.7. Wuolle 1946: Englantilais-suomalainen sanakirja

Aino Wuolle oli 1940 laatinut 536-sivuisen *Suomalais-englantilaisen sanakirjan* (ks. Koukkunen 2012, 88). Hän oli siis julkaissut myös jo 1933 *Englantilais-suomalaisen pienoissanakirjan*, joten oli odotettavissa, että hän julkaisisi myös isomman englantilais-suomalaisen sanakirjan. Niinpä taskukokoinen *Englantilais-suomalainen sanakirja* ilmestyi 1946; siinä on 576 sivua ja 30 000 hakusanaa.²⁷ Alkulauseessa Wuolle sanoo, että hän oli vuonna 1941 saanut kustantajalta tehtäväkseen Toivo Walleniuksen *Englantilais-suomalaisista sanakirjaa* (1. p. 1916) vastaavan sanakirjan laatimisen.²⁸ Wuolle teki sanakirjaansa

22 Schreck oli varmaan kiinnitetty työhön sen takia, että hän oli laatinut omissa nimissään englantilais-suomalaisen sanakirjan, joka ilmestyi 1928. Tuskin Schreckin luopumisen syynä oli se, että hänen sanakirjansa ilmestyi WSOY:ltä ja tekeillä oleva taas oli SKS:n ohjelmassa.

23 Filosofian maisteri Lyydia Alén (myöhemmin Almila, 1892–1962) toimi monissa oppikouluissa englanninopettajana ja laati englannin ja ruotsin oppikirjoja. Hän oli tehnyt opintomatkan Yhdysvaltoihin 1931.

24 Tuomikoski & Slöör 1939:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–VII.

25 Filosofian lisensiaatti ja myöhempi tohtori Y. M. Biese (1903–83) oli ruotsin ja englannin yliopettajana Suomalaisessa normaalilyseossa 1928–46 ja englannin kielen professorina Turun yliopistossa 1946–67. Hän kirjoitti mm. *Englanninkielen alkeiskirjan ja lukemiston* (1930), josta ilmestyi 17. painoksen lisäpainos vielä 1969.

26 Filosofian maisteri Hannes Teppo (1898–1953) oli vaikutusvaltainen kielenhuoltaja.

27 Taskukoko on vaihdellut: 1940-luvulla taskusanakirjan sivukoko saattoi olla noin 110 x 140 mm, mutta vakiintui myöhemmin formaattiin noin 90 x 120 mm.

28 Erikoista on, että kustantaja kehotti Aino Wuolletta laatimaan Toivo Walleniuksen *Englantilais-suomalaisista sanakirjaa* vastaavan sanakirjan. Walleniuksen sanakirja oli siis ilmestynyt jo 1916, ja sen

sodan oloissa, jolloin työhön keskittymisen edellytykset eivät olleet parhaat. Sota vaikutti erityisesti uusien englantilaisten lehtien ja uusimman kirjallisuuden saamiseen ja hyödyntämiseen. Tekijä kuitenkin sanoo sisällyttäneensä sanakirjaan mahdollisuuksien mukaan myös viime aikoina ajankohtaiseksi tullutta sanastoa.

Avoimesti Aino Wuolle myöntää, että hänen työtään on suuresti helpottanut Tuomikoski & Slöör 1939, joka siis Wuolteen työstäessä omaa sanakirjaansa oli varsin tuore. ”Tätä teosta olenkin runsain määrin apunani käyttänyt.” Lisäksi hän sanoo käyttäneensä *The Pocket Oxford dictionarya* ja Ruotsissa ilmestyneitä sanakirjoja, varsinkin Karl Kärren (1885–1960) ym. tuhatsivuista *Engelsk-svensk ordbok*ia (1935). Vielä Wuolle kiittää neiti Agnes Dawsonia, joka oli avustanut varsinkin sanojen ja merkityksien valinnassa, maisteri Antero Mannista, joka oli lukenut sanakirjan korrehtuurin, ja yliopettaja E. A. Saarimaata monista hyvistä neuvoista.²⁹

Kirjassa on ohjeosiot ”Ääntämisen merkintä”, ”Amerikkalainen kirjoitustapa” ja ”Sanakirjassa käytettyjä lyhennyksiä”. Sanakirjan käyttäjää Wuolle opastaa tulkitsemaan esim. merkin ~, jota käytetään tilan säästämiseksi, mutta josta toisaalta voi syntyä epäselvyyttä.³⁰ Kustantaja mainosti sanakirjaa:

Maisteri Aino Wuolle on nyt julkaissut uuden taskusanakirjan, jonka pohjana hän on käyttänyt kaikkein uusimpia ja parhaita teoksia. Se on ääntämisohjeiden ja muiden teknillisten yksityiskohtien puolesta erittäin täsmällinen, siinä on runsaasti käytännössä tarvittavia sanontatapoja, ja sen lähes 30 000:een sanaan sisältyy ennen kaikkea suuri määrä viime vuosina syntynyttä uutta sanastoa ”atomipommia” yms. myöten. (*Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjasanommat* 12/1945.)

Wuolteen sanakirjasta tuli steady-seller: Siitä ilmestyi kahdeksan painosta, kahdeksas 1960. Vuonna 1961 ilmestyi yhdeksäs, täysin tarkistettu ja korjattu painos ja lopulta 1978 vielä 14. painos, nyt nimeltään *Englantilais-suomalainen opiskelusanakirja*.

---

3. p. (1936) oli lähes samanlainen kuin ensimmäinen. Kustantajalla olisi ollut tuoreempikin sanakirja, Inez Schreckin *Englantilais-suomalainen sanakirja* (1928), joka oli toistakymmentä vuotta tuoreempi, vaikkakin siinä oli 5 500 hakusanaa vähemmän kuin Walleniuksella. Ehkä naisleksikografin teosta ei tunnettu kustantamossa!

29 Agnes Dawsonista ei ole löytynyt tarkempia tietoja, mutta joka tapauksessa hän oli ensimmäisiä syntyperäisiä, joka mainitaan avustajana englantilais-suomalaisissa sanakirjoissa. Wuolle kiitti häntä jo 1940 ilmestyneessä *Suomalais-englantilaisessa sanakirjassaan*. Kansalliskirjaston *Fennica*-tietokannasta käy ilmi, että Dawson käänsi E. M. Wilkien kanssa englanniksi Elli Björksténin teoksen *Kvinmogymnastik* (1926). – Antero Manninen (1907–2000) toimi Helsingin yliopistossa monissa hallintotehtävissä, suomensi varsinkin tietokirjallisuutta mm. saksasta, ranskasta ja englannista. Hän oli *Otavan Ison Tietosanakirjan* yleistarkastajana 1960–65, ja voisi olettaa, että hän oli sanakirjassakin yleistarkastajana. – Yliopettaja E. A. Saarimaa (1888–1966) oli vaikutusvaltainen oikeakielisyysmies. Lauri Hakulinen korostaa hänen monipuolista kielitaitoaan ja mainitsee hänen opiskelleen mm. Englannissa (”E. A. Saarimaa 60-vuotias”. *Virittäjä* 1948, 2). *Virittäjässä* Saarimaa arvioi lähinnä saksan-, ruotsin- ja ranskankielisiä kirjoja, ei englanninkielisiä. Sanakirjassa hän varmaan oli ensisijaisesti suomen kielen vartijana.

30 Wuolle 1946:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–IX.

1.8. Wuolle 1961a: Suomi–englanti–suomi-sanakirja

Yli puoli vuosisataa oli toimitettu erikseen englantilais-suomalaisia ja suomalais-englantilaisia sanakirjoja. Tosin jo vuonna 1910 oli Yhdysvalloissa ilmestynyt Aatu Rekon *Suomalais-englantilainen taskusanakirja*, jossa samassa niteessä oli myös englantilais-suomalainen osuus (ks. Koukkunen 2012, 77–78). Vuonna 1961 WSOY päätti yhdistää molemmat puolet taskusanakirjaksi ja julkaisi ”Punaiset sanakirjat” -nimekkeellä *Suomi–englanti–suomi-sanakirjan*.³¹ Punaiset sanakirjat (nimi tuli punaisista muovikansista) ovat lähempänä sanastoa kuin sanakirjaa: niissä on esim. sanontoja niukahkosti. Fontit ovat yksinkertaiset: hakusanat on painettu tavallisilla lihavoimattomilla pienaakkosilla (gemenalla), käännökset kursiivilla. Minkäänlaisia käyttöohjeita ei sanakirjoissa ole, ei myöskään lyhenneluettelo.³² Wuolle tasapainotti osuudet niin, että suomi–englanti-osassa on 176 sivua ja 14 700 hakusanaa ja englanti–suomi-osassa samoin 176 sivua, mutta 12 600 hakusanaa.³³ Kahdella numeroimattomalla esisivulla on jakso ”Ääntäminen”. Englanti–suomi-osuuden jälkeen s. 177–180 on säännöttömien verbien luettelo (178 verbiä). Punaiset taskusanakirjat oli tarkoitettu lähinnä koululaisille, opiskelijoille ja matkailijoille. Ne saavuttivat niin suuren menekin, että esim. Wuolteen sanakirjasta otettiin 12. painos 1975. Wuolle oli tarkistanut, korjannut ja laajentanut laitoksia, niin että viimeisen sivumäärä on 200 + 192. Tiedotuslehdessään kustantaja mainosti Wuolteen *Suomi–englanti–suomi-sanakirjaa*:

Nyt tullaan toimeen yhdellä siinä missä ennen tarvittiin kaksi. – Maisteri Wuolle on kokenut sanakirjantekijä, joka joutui perehtymään syvällisesti nykyajan vaatimuksiin toimittaessaan helmikuussa [1961] ilmestyneen laajemman *Englantilais-suomalaisen sanakirjan* uudistetun painoksen. Myös tähän punaiseen sanakirjaan on otettu viime aikoina tulleet uudet puhekielen ilmaiset. (WSOY *Kirjasanomat* 9/7.6.1961, s. 124.)

Kun syksyllä 1961 englannista otettiin toinen ja ruotsista kolmas painos, kustantaja tiedotti, että punamuovikantisia oli painettu jo 121 140 kappaletta. (WSOY *Kirjasanomat* 13/28. 9. 1961, s. 221.)

31 Nimitys ei tietytikään ole aivan äkkiä ymmärrettävä. Se tarkoittaa sitä, että sanakirja jakautuu kahteen osaa: ensin on suomi–englanti-osuus ja jälkimmäisenä englanti–suomi-osuus.

32 Poikkeuksia ovat ainakin Giorgio Colussin *Suomi-italia-suomi* (4. p. 1973), jossa on italia–suomi-osuuden lopussa italian lukusanat, epäsäännölliset verbit, yleisiä lyhenteitä ja sanakirjassa käytetyt lyhennykset; Arnold Hiltusen & Ulla Heinin *Suomi-venäjä-suomi* (3. p. 1973), jossa on venäjän aakkoset, ääntämisohjeita, venäjän lukusanat ja yleisimpiä lyhenteitä; Lauri Hirvensalon *Suomi-saksa-suomi* (7. p. 1970), jossa on lyhenneluettelo kummankin osuuden lopussa ja saksa–suomi-osuuden lopussa lukusanat (perusluvut, järjestysluvut, murtoluvut, ryhmäsanat, lukuadverbeja ja suhdeluvut); Kristina Rahinantin & Hannu Lintisen *Suomi-portugali-suomi* (1975), jossa on epäsäännölliset verbit ja lyhennykset ja Joel Vilkin *Suomi-esperanto-suomi* (1963), jossa on osiot ”Kansainvälisestä kielestä”, ”Esperanton kieliopin perusteet”, ”Sanakirjan käyttö” ym.

33 Lea Lampénin laatimassa *Suomi–ruotsi–suomi-sanakirjassa* (1961) osuuksien sivumäärät ovat 190 + 374 sivua ja Lauri Hirvensalon laatimassa *Suomi–saksa–suomi-sanakirjassa* (1960) 254 + 304 sivua.

1.9. Riikonen & Tuomikoski 1963: Englantilais-suomalainen sanakirja

Kustannusosakeyhtiö Otava antoi maisterien Eeva Riikosen³⁴ ja Aune Tuomikosken tehtäväksi uuden englantilais-suomalaisen sanakirjan laatimisen. Vuonna 1963 ilmestyikin toistakymmentä vuotta tekeillä ollut keskikokoinen *Englantilais-suomalainen sanakirja*, jossa on 836 sivua ja 28 800 hakusanaa. Hakusanastossa oli määrä ottaa huomioon ”viime vuosikymmeninä” eri aloilla tapahtunut kehitys, ja suomenkielisten vastineiden piti olla nykysuomen mukaiset. Kun tekijöiden tarkoitus oli sisällyttää kirjaan eri tieteiden, tekniikan ja käytännön alojen sekä arkikielen keskeisintä uutta sanastoa, he joutuivat Tuomikoski & Slöör 1939:ään verrattuna vähentämään vanhentunutta tai vanhastavaa sanaaineistoa pitäen kuitenkin toisaalta silmällä, että opiskelijat löytäisivät uudesta sanakirjasta vanhempaakin sanastoa. Tekijät ovat hyödyntäneet varsin monipuolisesti englantilaisia sanakirjoja ja mainitsevat vielä erikseen kiitollisina Tuomikosken & Slöörin ja Wuolteen englantilais-suomalaiset sanakirjat, lukuisat uudet erikoissanastot, nimeltä vain Y. Talvitiien *Englantilais-suomalaisen tekniikan ja kaupan sanakirjan* (1952). Korvaamattomaksi avuksi oli ollut myös *Nykysuomen sanakirja*, joka ilmestyi työn aikana, 1951–61. Alkuosan (*A–Mary*) laati Eeva Riikonen ja jälkiosan (*marzipan–zymosis*) Aune Tuomikoski. Sanakirjan käyttäjille annetaan muutamia teknisiä lukuohjeita; ääntämisohejeet ovat monipuolisemmat.³⁵

Riikosen & Tuomikosken sanakirja on ensimmäinen sodanjälkeinen uusi englantilais-suomalainen sanakirja. Merkitysryhmittelyissä käytetään numeroita: esim. *set*-sanan päämerkitykset osoitetaan roomalaisin numeroin: I verbi (transitiivinen), II verbi (intransitiivinen), III adjektiivi ja IV substantiivi. Kussakin pääryhmässä on ”alinumeroidut” merkitykset: I (15 merkitystä), II (7), III (3) ja IV (10). Johdokset esitetään samassa artikkelissa tyyliin *convuls*[e, ~ion, ~ive. Näin ollen pystyviivan edellinen osa on yhteinen elementti, ja lukijan pitää osata tulkita ~ion hakusanaksi *convulsion* ja ~ive sanaksi *convulsive*. Samaan tyyliin esitetään myös johdokset artikkelissa *cord*: ~age [= *cordage*], ~ed [= *corded*]. Joskus artikkelissa (*copy*) on sekä yhdyssanoja että johdoksia: *copybook* ja ~ist. Kysymyksessä on siis edelleen vanha tilansäästötapo. Erisnimet ovat samoissa aakkosissa. Täsmenteissä käytetään lähes nonparellia: *big Bertha* ’kauaskantoinen saks. tykki’. Edellisen keran nonparellia oli käytetty puoli vuosisataa aikaisemmin Edwin Hagforsin *Ranskalais-suomalaisessa sanakirjassa* (1914).

1.10. Hurme & Pesonen 1973: Englantilais-suomalainen suursanakirja

WSOY oli kustantanut suursanakirjoja jo 1900-luvun alusta, mutta suuri englantilais-suomalainen sanakirja puuttui. Niinpä Raija Hurme ja Maritta Pesonen saivat tehtäväkseen *Englantilais-suomalaisen suursanakirjan* toimittamisen, mihin meni runsas vuosikymmen

34 Filosofian maisteri Eeva Riikonen (1912–87) toimi englannin kielen yliopettajana Helsingin normaalilyseossa 1949–73.

35 Riikonen & Tuomikoski 1963:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 5–8.

(1963–73). Hurme laati artikkelit kirjaimista A–M ja Pesonen N–Z. Sanakirjassa on 1 184 sivua ja 60 000 hakusanaa. Tekijät korostavat alkusanoissa käytännöllistä tavoitettaan:

Tekijöiden tähtäimessä on ollut mahdollisimman toimiva yleissanakirja, joka sisältäisi sekä vanhemman että uudemman kirjakielen perussanaston ja nykyenglannin arkikielen rikkaan ilmaisuvaraston käännettynä mahdollisimman sujuvalle nykysuomelle.

Erityisesti tekijät sanovat paneutuneensa hakusanojen eri merkitysten ja merkitysryhmien selkeään jaotteluun, tarkkojen vastineiden löytämiseen ja lauseparsiston kääntämisen hankaluuksiin sekä ovat valaisseet englannin ja suomen kielten syntaktisia eroja lukuisin esimerkein. Myös erikoisalojen keskeistä sanastoa on otettu mukaan. Tekijät mainitsevat myös tärkeimmät lähteensä: *The Random House dictionary of the English language* ym.

Käyttöohjeissa on viisi osiota: (1) ”Hakusanojen löytäminen”, (2) ”Jaottelu”, (3) ”Sulkeet, pystyviivat ja -, ~-merkit”, (4) ”Muuta huomattavaa välimerkkien käytöstä ja suomennoksista” ja (5) ”Ääntämisen merkitseminen”. Hyvin tiiviissä ääntöohjeistossa edellytetään fonetiikan perustuntemusta: [ʃ] *shut* [ʃʌt], [z] *rose* [rəʊz] jne. Lyhenteitä on runsaasti.³⁶ Kiinnostavaa on, millaisin iskulausein sanakirjaa mainostetaan takakannen suojapäällisessä:

Runsaasti selventäviä esimerkkilauseita
Jokapäiväinen kielenkäyttö etusijalla
Monipuolinen slangisanasto, tärkeimmät amerikanenglannin ilmaiset
Erikoisalojen ilmaisuja
Tärkeimmät kielenkäyttöön vakiintuneet uudissanat
Lyhenteet mukana ’idioottivarmassa’ aakkosjärjestyksessä.

1.11. *Bragonier & Fisher 1986*: Suuri kuvasanakirja. Englanti–suomi. A visual glossary

Aivan oma sanakirjalaji kielenoppimisessa ovat kuvasanakirjat, joissa kielen sanoja havainnollistetaan kuvin. Reginald Bragonier Jr:n ja David Fisherin *What’s What* (1981) ilmestyi 1986 suomeksi nimellä *Suuri kuvasanakirja* (WSOY, 564 sivua), ”20 000 esinettä ja asiaa kuvasta sanaksi”. Kirjassa on 1 500 piirrosta, joissa olevat yksityiskohdat on nimetty englanniksi ja suomeksi, esim. bongorummuissa *head* kalvo, *counterhoop* vanne ja *block* vanne. Kustantajan mukaan kysymyksessä oli ”uudentyyppinen hakuteos yleissanakirjan, tietosanakirjan ja erikoisalojen sanastojen rinnalle”. Laajimmat ovat kuvastot *Koneet, työkalut ja aseet* (86 sivua), *Koti* (58), *Kuljetus* (58) ja *Liikunta ja virkistys* (58).

Laaja kuvasanakirja on myös Jean-Claude Corbeilin ja Ariane Archambaultin laatima, alun perin englantilais-ranskalainen *The Facts on file English/French. Visual dictionary*

³⁶ Hurme & Pesonen 1973:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. V–X.

(1987, suomeksi 1990). Tässä Ilkka Rekiaron suomeksi toimittamassa *Tammen Suuressa kuvasanakirjassa* esitellään 3 000 kuvassa yli 25 000 termiä englanniksi ja suomeksi. Kuvi-tettuja aihepiirejä on 28, mm. *Urheilu* (80 sivua), *Viestintä* (42), *Energia* (40), *Kodin esineet* (38), *Ihminen* (30) ja *Luova toiminta* (26). Niinpä sanakirjan terminologian on tarkista-nut 112 asiantuntijaa (henkilöitä, yrityksiä, yhteisöjä jne.). Teokseen liittyy 33-sivuinen suomen kielen hakemisto ja 34-sivuinen englannin kielen hakemisto. Kuvissa voidaan havainnollistaa lähes vain substantiiveja, ja niinpä sanakirjassa esitellään lukuisien eri-koisalojen termejä, mutta toisaalta verbejä *to be* tai *to write* ei sanakirjoissa ole.

Anne Delcourtin, Brigitte Bouhetin ym. toimittaman ranskankielisen *Mon premier Larousse d'Anglais en 1000 images* -kuvasanakirjan (2007), jossa on ”1000 kuvaa, 1000 sanaa”, suomensi Paula Karlsson nimellä *Lasten oma kuvasanakirja englanti-suomi* (WSOY, 2008). Sanakirjassa on myös verbejä kuvitettu: *ask* ’kysyä’ – *Thomas asks a ques-tion*. Thea Feldmanin ja Alan Benjaminin toimittama Disneyn *Englanti-suomi-kuvasa-nakirja* ”on suunniteltu koululaisen arvokkaaksi tueksi kielen opiskeluun”. Alkuteoksen *My first picture dictionary* (2005) suomensi Satu Heimonen (Sanoma Magazines Finland Oy, 2008). Sanakirjassa ”tutut Disney-hahmot esittelevät yli 900 hyödyllistä sanaa”, myös verbejä: *get* ’saada’ – *Pluto gets a special present!* – *Pluto saa erityisen lahjan!*

1.12. Rekiaro & Robinson 1989: Suomi-englanti-suomi-sanakirja

Sanakirjojen markkinatilanne muuttui Suomessa 1980-luvun lopulla, kun Gummerus alkoi julkaista sanakirjoja. Ensimmäisiä sanakirjoja oli *Suomi-englanti-suomi-sanakir-ja*. Sen laativat Ilkka Rekiaro (englanti-suomi) ja Douglas Robinson (suomi-englanti); siinä on 1 436 sivua ja 25 000 + 25 000 eli 50 000 hakusanaa. Kirjan 12. painos ilmestyi 1997. Uudistettu laitos, nimeltään *Gummeruksen suomi-englanti-suomi-sanakirja* ilmes-tyi 1998, 9. painos 2006. Tekijät korostavat alkusanoissa amerikanenglannin merkitystä:

Suomalainen englannin kielen käyttäjä joutuu tahtomattaan tai vapaaehtoisesti tekemisiin myös amerikanenglannin kanssa. Amerikanenglannilla on esimer-kiksi merkittävä osuus niin perinnäisissä kuin elektronisissa viestimissä. Tämä teos on tehty täyttämään tältä pohjalta syntyvää suppeahkon perussanakirjan tarvetta. Se on tarkoitettu suomea äidinkielenään puhuville. Englannin kielen ääntämishjeet, oikeinkirjoitus, esimerkkilauseet ja merkitykset ovat amerikan-englannin mukaiset.

Vuonna 2006 ilmestyneen *Suomi-englanti-suomi-sanakirjan* neljännen, 2005 laa-jennetun ja uudistetun laitoksen, sen toisen, tarkistetun painoksen (2006) ©-sivulla ole-vassa kommentissa sanotaan, että sanakirja perustuu Rekiaron ja Robinsonin laatimaan suomi-englanti-suomi-hakusanastoon, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1989, toinen, laajennettu ja uudistettu laitos 1995 ja kolmas, niin ikään uudistettu laitos 1999. Vuonna 2003 hakusanasto koottiin ”tietokannaksi Gummerus Kustannuksen hal-linnoimaan sanakirjojen toimitus- ja julkaisujärjestelmään”.

Rekiaro & Robinson 1989:n käyttäjien kohderyhmäksi mainitaan erityisesti suomea äidinkielenään puhuvat. ”Kohdeyleisöä silmällä pitäen” sanakirjassa on vältetty lyhenteiden käyttöä. Alkusanoissa on myös harvinainen artikkelien pituuteen liittyvä kommentti: Artikkelien pituutta on ”leksikografian nykykäytännön mukaisesti” pyritty lyhentämään sanakirjan käytön helpottamiseksi. Tekijät kirjoittavat fraasien ja muiden useammasta sanasta muodostuvien hakusanojen löytämisen ongelmallisuudesta, koska sanaryhmä voitaisiin aakkostaa minkä tahansa siinä esiintyvän sanan kohdalle. He sanovat pyrkineensä korjaamaan tätä ”lineaarisen sanakirjan puutetta”, mutta huomauttavat, että ratkaisu löytyy vasta ”suorasaannista” (elektronisesta sanakirjasta). Niinpä fraasit ovat omina hakusanoinaan, ja esim. *antaa*-verbiin liittyviä fraasihakusanoja on 25, *antaa aihetta – antaa ylen*.³⁷

Vuoden 1989 editiota mainostetaan kirjan takakannessa seuraavasti:

Helppo lukea – helppo käyttää

Selkeä rakenne, kaikki hakusanat omina hakusanoinaan, täydelliset ääntämisohjeet

Ajan tasalla

25 000 nykysuomen – 25 000 amerikanenglannin ja brittienglannin keskeisintä sanaa ja sanontaa, elävää käyttökieltä, ajankohtaista erityissanastoa.

Vuonna 2003 Ilkka Rekiaron ja Douglas Robinsonin *Suomi–englanti–suomi-sanakirjaan* (Rekiaro & Robinson 2003) liitettiin ”Kielitieto” eli Ilkka Rekiaron ja Päivi Rekiaron laatima 176-sivuinen osio ”Käytännön kielitietoa englannin opiskelijalle ja harrastajalle”. Siinä käsitellään mm. englannin ääntämistä, helposti sekoitettavia sanoja, kielioppia ja kielenkäyttötilanteita. Hakusanamäärä oli kasvanut 60 000:een.

Rekiaron & Robinsonin sanakirjojen sanastopohja luotiin 1989 ilmestyneessä *Suomi–englanti–suomi-sanakirjassa*, jonka englanti–suomi-osasta olen ottanut tarkasteltavaksi sata ensimmäistä p-alkuista hakusanaa, artikkelit *P, p – Panama hat*. Vuonna 2003 ilmestyneeseen *Suomi–englanti–suomi-sanakirjaan* (”Lisänä kielitieto”) on lisätty neljä uutta hakusanaa: *palace* (joka lienee jäänyt pois ns. teknisistä systä), *Pamirs*, *Pampas deer* ja *Panama City*; artikkelissa *pain* olevassa esimerkissä suomennos ’sinut on erotettu’ on vaihdettu käännökseen ’olet saanut potkut’. Vuonna 2006 ilmestyneeseen samojen tekijöiden *Suomi–englanti–suomi-sanakirjaan* on lisätty hakusanat *pak choi* ’pinaattikiinankaali, pak-choi’ ja *palmtop computer* ’kämmenmikro’. Rekiaron & Robinsonin taskusanakirjassa *Suomi–englanti–suomi* (2006; 2., uudistettu laitos, sen 9. painos 2013) on tarkastellusta *p*-osiosta karsittu 15 hakusanaa.

37 Rekiaro & Robinson 1989:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 5.

1.13. Hurme & Pesonen & Syväoja 1990: Englanti–suomi-suursanakirja

Hurmeen & Pesosen *Englantilais-suomalaisesta suursanakirjasta* (1973) ilmestyi vielä 9., muuttamaton lisäpainos 1990. Kustantamossa arvioitiin, että sanakirja tarvitsisi uudistamista. Niinpä Raija Hurme toimitti Olli Syväojan kanssa 1986–90 uuden painoksen (Hurme & Pesonen & Syväoja 1990); Syväoja siis tuli Maritta Pesosen tilalle. Alkulauseessa uuden sanakirjan sanotaan ilmestyvän sisällöltään perusteellisesti ajanmukaistettuna, tarkistettuna ja samalla isokokoisempuna. Hakusanastoa kerrotaan laajennetun myös australianenglannin suuntaan ja ääntämisoheita tarkistetun nykykäytäntöä vastaaviksi ja esimerkkejä ja fraaseja ajanmukaistetun. Suomenkielisten vastineiden valinnassa on pyritty ”joustavaan nykykieleen”. Tekijät korostavat tavoitteitaan: sanakirjan luotettavuus sekä entistä suurempi selkeys ja helppokäyttöisyys. Sanakirjan käyttöohjeet ovat lähes samat kuin vuoden 1973 editiossa. Uudessa ”Oikeinkirjoituksesta”-osiossa selostetaan brittiläisen ja amerikanenglannin kirjoituseroja.³⁸ Hakusanojen määräksi sanotaan 90 000 ja sivumääräksi 1 540 (tosiasiassa 1 526).

Takakansitekstissä mainostetaan sanakirjan läpikotaista tarkistamista ja ajanmukaistamista sekä uusimman lähdemateriaalin hyödyntämistä. Mediasanasto nousee esiin, sillä lehtien, radion ja television kielenkäyttöä ”on pyritty seuraamaan”. Takakannessa puhutaan myös eri kohderyhmistä, ja niinpä edustettuina ovat monet erikoisalot, slangi sekä amerikan- ja australianenglanti. Typografista asua sanotaan entisestään selkiytetyn, kun tavoitteena on ollut mahdollisimman helppolukuinen sanakirja, josta ”käyttäjä löytää vastauksen ongelmiinsa nopeasti ja vaivattomasti”.

Hurme & Pesonen & Syväoja 1990 oli käytössä toistakymmentä vuotta: 14. painos ilmestyi 2003. Mutta sanakirjaa oli jo ryhdytty tuoreuttamaan, niin että uudistettu ja korjattu laitos (Hurme & Pesonen & Syväoja 2003) ilmestyi samana vuonna. Tähän uuteen sanakirjaan on lisätty lähes 1 300 hakusana-artikkelia *Suomi–englanti–suomi-sanakirjan* neljännestä, päivitetystä painoksesta (2002) ynnä lisäksi yli 200 muuta uutta hakusanaa. Vielä alkulauseessa sanotaan lukuisia artikkeleita tarkistetun ja päivitetyn, sillä mukaan on otettu ”kokonaan uusien termien lisäksi viime vuosina käyttöön vakiintuneita uusia merkityksiä”.³⁹ Leksikografisesti suurin muutos on alihakusanojen purkaminen omiksi hakusana-artikkeleiksi. Kustantaja luonnehtii takakannessa sanakirjaa moderniksi yleis-sanakirjaksi, jossa on

ajantasainen perussanasto,
erikoisalojen termistöä, puhekielen ja slangin sanastoa,
monipuoliset esimerkkilauseet, tyypilliset sanonnat ja
britannian- ja amerikanenglannin erot niin sanastossa kuin ääntämisessä.

Sanakirja on tarkoitettu vaativaan käyttöön

38 Hurme & Pesonen & Syväoja 1990:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. VI–X.

39 Hurme & Pesonen & Syväoja 2003:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 5.

ammattilaisen perustyökaluksi ja opiskeluun, työhön ja harrastuksiin, ja se on ajanmukainen ja perusteellinen.

1.14. Särkkä 1992: Englantilais-suomalais-englantilainen yleiskielen käyttösanakirja

Lehtori Heikki Särkän laatima *Englantilais-suomalais-englantilainen yleiskielen käyttösanakirja* (kirjan kannessa: *Englanti-suomi-englanti sanakirja*) ilmestyi 1992. Sekä englantilais-suomalaisessa että suomalais-englantilaisessa osassa on takakannen mukaan kummassakin yli 20 000 hakusanaa ”kätevästi aakkosjärjestyksessä” (sanakirjaosuuksissa 522 + 244 sivua). Otantalaskelmani mukaan hakusanoja on hieman enemmänkin: suomi-englanti-osassa yli 23 500 ja englanti-suomi-osassa yli 22 500. Esipuheessa Särkkä sanoo sanakirjan sisältävän yleiskielen sanaston lisäksi matkailun ja eri harrastealojen yleisintä sanastoa. Johtavana periaatteena sanakirjan koostamisessa on ollut mahdollisimman suuri helppokäyttöisyys. Käyttäjystävälliseksi piirteeksi tekijä mainitsee myös hakusanalyhennysjärjestelmän yksitasoisuuden. Englanti-suomi-osuuteen on otettu myös hiukan harvinaisempaa sanastoa, koska sanakirjan käyttäjä lukiessaan englanninkielistä tekstiä tarvitsee laajempaa sanavarastoa kuin tuottaessaan englanninkielistä tekstiä. Tämä Särkän tärkeä toteamus on yleensäkin yksi harvoista sanakirjojen käyttöön liittyvistä havainnoista. Sanakirjan lopussa on s. 791–796 luettelo epäsäännöllisistä verbeistä, s. 803–808 käyttöohjeet ”Using a Finnish-English dictionary” ja taulukko ”Overview of the inflectional types of Finnish verbs”.⁴⁰

1.15. Hurme & Pesonen & Syväoja 1994: Englanti-suomi-opiskelusanakirja

Vuonna 1994 ilmestyi Raija Hurmeen, Maritta Pesosen ja Olli Syväojan toimittama *Englanti-suomi-opiskelusanakirja* (WSOY), jossa on 928 sivua ja 50 000 hakusanaa ja sanontaa. WSOY uudisti 1990-luvulla opiskelusanakirjakategoriansa, niin että siihen laadittiin ranska-suomi (1993), englanti-suomi (1994), suomi-ranska (1994), ruotsi-suomi (1995), saksa-suomi (1995), suomi-ruotsi (1995), suomi-englanti (1998) ja suomi-saksa (1999). Yhdessä volyymissa olivat kielet vain ”yksin päin”, siis esim. englanti-suomi ja toisessa volyymissa suomi-englanti. Sanakirjaesitteessään kustantaja luonnehtii, että uudistuvat opiskelusanakirjat ovat ”kaikille kieltenopiskelijoille ja harrastajille suunnattuja yleissanakirjoja”. *Englanti-suomi-opiskelusanakirjan* sanotaan sisältävän nykyenglannin peruskieliaineen lisäksi tuoreinta sanastoa ja erikoisalojen keskeisiä termejä. Mainoksen mukaan runsaat esimerkit ja nasevat vastineet selvittävät englannin kielen rakennetta ja käyttöä.⁴¹ Toinen painos ilmestyi 1996.

40 Särkkä 1992:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 7–9.

41 WSOY:n sanakirjamainos ”WSOY Suomen johtava sanakirjojen kustantaja” [1998], s. 6–7.

1.16. *Sovijärvi 1995: Suomi–englanti–suomi-taskusanakirja*

WSOY julkaisi 1995 kokonaan uuden taskusanakirjan, Sini Sovijärven laatiman *Suomi–englanti–suomi-taskusanakirjan*, bestsellerin, josta ilmestyi 19. painos 2013 (Sovijärvi 2013). Sanakirjassa oli nyt 19 200 + 16 750 eli 35 950 hakusanaa ja sanontaa sekä runsaasti liitteitä, mm. ”Hyödyllisiä ilmaisuja” ja ruokasanasto. Tammikuussa 2005 päivytyissä 11., päivitetyn ja uudistetun painoksen alkusanoissa Sini Sovijärvi harvinaisella tavalla kuvaa sanakirjaa ja sanakirjatyötä:

Sanakirja on aina oman aikakautensa tuote. Kieli, erityisesti käyttökieli, elää ja muuttuu. Tällä hetkellä uutta kieliainesta luo voimallisimmin uusmedia. Osa kielestä on kuin kulutustavaraa, käytössä kestävämmän aines karsiutuu, hyväksi havaittu vakiintuu. Palvellakseen käyttäjiään hyvin sanakirja joutuukin tasapainoilemaan toisaalta perinteisen ja pysyvän, toisaalta nopeasti muuttuvan kielen välillä.

Tekijä mainitsee sanakirjan kohderyhmän: englantia opiskelleet koululaiset, opiskelijat ja muut kielenoppijat. Vuoden 2005 edition alkusanoista on jätetty pois ensimmäisen painoksen ajankohtainen lausuma: ”Uusi tärkeä käyttäjäryhmä ovat suomea opettelevat ulkomaalaiset, joiden joukko kasvaa suomen kielen tultua yhdeksi Euroopan unionin virallisista kielistä.” Vuoden 2005 uudistettuun painokseen oli lisätty englannin sanojen ääntämisohteet. Tekijä myös muistuttaa, että mukana on puhtaasti suomalaisen kulttuuristaan kuuluvaa sanastoa. Suomalais-englantilaiselta puolelta on klassinen esimerkki *mämmi*, englanninnettuna ’Finnish Easter dish made of rye malt and rye flour’.⁴²

1.17. *Hurme & Malin & Pesonen & Syväoja 2000: Suomi–englanti–suomi-sanakirja*

Vaikka WSOY oli jo 1961 julkaissut ensimmäisen kaksipuolisen *Suomi–englanti–suomi-sanakirjansa* (”Punaiset sanakirjat”), seuraavan laajan kaksipuolisen yhtiö kustansi vasta vuonna 2000. Ilmestyi *Suomi–englanti–suomi-sanakirja*, joka perustui Raija Hurmeen, Maritta Pesosen ja Olli Syväojan laatimaan *Englanti–suomi-opiskelusanakirjaan* (1994; ks. 1.15) ja Raija Hurmeen, Riitta-Leena Malinin ja Olli Syväojan *Suomi–englanti-opiskelusanakirjaan* (1998). Yhdistettäessä aineistoa tarkistettiin ja ajanmukaistettiin. Osissa on hakusanoja 62 000 + 55 000 eli yhteensä 117 000 (948 sivua). Perussanaston lisäksi mukaan sanotaan otetun erikoisalojen keskeistä sanastoa, kuten atk-sanastoa, teknisiä ja luonnontieteellisiä termejä, uusinta sanastomateriaalia tiedotusvälineistä sekä runsaasti sanontoja ja arkikielen ilmauksia. Hakusanoista huomautetaan, että ne ovat enimmäkseen *Suomen kielen perussanakirjan* (1990–94) mukaista yleiskieltä. Tämä norminmukaisuus on

42 Varhaisessa *Suomalais-englantilaisessa sanakirjassaan* (1919) Severi Alanne käänsi *mämmin* englanniksi ensyklopedisen gastronomisesti: ’a dish made [in Finland] of rye-meal, which is mixed with water to a thick consistency, then malted or sweetened by heating it over a slow fire, flavored, baked in the oven in birch-bark baskets, and served with cream’.

ollut suomalaisessa leksikografiassa tärkeä aina siitä saakka, kun *Nykysuomen sanakirja* (1951–61) oli käytettävissä lähteenä. Ääntämisohjeissa on otettu huomioon mahdollisimman tasapuolisesti britannian- ja amerikanenglanti. Kahdeksas, laajennettu painos ilmestyi 2005. Siinä on katsaus ”Englanti – maailmankieli”, joka perustuu Helsingin yliopistossa toimivan Englannin kielen vaihtelun ja muutoksen tutkimuksen huippuyksikön jäsenten laatimaan kokoomateokseen *Englannin aika: elävän kielen kartoitusta* (2004, WSOY). Maritta Pesonen esittelee laatimassaan 10-sivuisessa ”Kielioppia”-jaksossa englannin kieliopin pääkohtia. ”Käyttäjälle”-osiossa selostetaan sanakirjassa käytetyt tekniset merkinnät ja ”Ääntäminen”-osiossa tiiviisti foneettiset merkit. Lopuksi on viisisivuinen luettelo epäsäännöllisistä verbeistä. Kustantaja luonnehti teosta moderniksi yleissanakirjaksi, joka on laaja ja luotettava ja tarkoitettu vaativaan käyttöön (opiskeluun, työhön ja harrastuksiin).⁴³

Kustantaja päätti vielä uudistaa sanakirjasarjansa, ja niin *Suomi–englanti–suomi-sanakirja* ilmestyi 2007 päivitettyinä ja tarkistettuna painoksena (18. painos 2013; kustantaja vaihtunut Sanoma Pro Oy:ksi). Päivityksen painopiste on ”viime vuosina yleiskieleen vakiintuneessa erikoissanastossa”. Osioiden yhteinen hakusanamäärä on kasvanut 117 000:sta 122 000:een.

1.18. Kalliokuusi & al. 2005: Suuri englanti–suomi-sanakirja

Vuonna 2005 ilmestynyt Gummeruksen *Suuri englanti–suomi-sanakirja* on ”vaativalle englannin kielen käyttäjälle laadittu uudenlainen yleissanakirja”. Siinä on 1 382 sivua ja yli 70 000 hakusanaa. Alkusanojen mukaan kirjassa on yleiskielisen sanaston lisäksi runsaasti arkipäivän ilmauksia. Idiomeja ja yhdisteverbejä mainitaan olevan yli 10 000 – pääsanan yhteydessä ”omina, helposti erottuvina alihakusanoinaan”. Kohderyhmiksi mainitaan englannin opiskelijat, kääntäjät ja muut kielen ammattilaiset sekä ammattiansaan tai harrastuksissaan paljon englantia käyttävät suomalaiset. Sanakirjaa luonnehditaan nykyenglannin käyttöä kuvaavaksi tietoteokseksi, jossa kielen keskeisin sanavarasto on sijoitettu aitoperäisiin esimerkkilauseisiin. Lähteistä korostetaan erityisesti *British National Corpus*. Tämän tietokannan perusteella toimittajat ovat saaneet tietoa sanojen merkityksistä, tyyli- ja vahteista, käyttöalasta, yleisyydestä, kieliopillisista rakenteista ja kollokaatioista (esiintymisistä muiden sanojen yhteydessä). ”Sanakirjan käyttäjälle” -osiossa valaistaan sanakirjan koostamista, hakusanavalikoimaa, artikkeleiden rakennetta ja esitystapaa, ääntämisohjeita, kielioppitietoja, oikeinkirjoitusta koskevia variantteja, vastineita ja merkitysryhmiä sekä esimerkkilauseita ja erikoismerkintöjä. Lyhenteet on ryhmitelty kielten, erikoisalojen, tyyliarvon, kielioppitiedon ja yleisiin lyhenteisiin.⁴⁴ Sanakirjaa tekemässä oli poikkeuksellisen iso työryhmä. Kustannuspäällikön ja -toimittajan lisäksi mainitaan 13 englannin kielen tai leksikografian asiantuntijaa.

43 Hurme & Malin & Pesonen & Syväoja 2000:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 7–35 ja takakansitekstissä.

44 Kalliokuusi & al. 2005:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan s. 5–16.

2. Yhdysvalloissa julkaistut englantilais-suomalaiset sanakirjat

2.1. Arminen 1904: Englantilais-suomalainen sanakirja

Maisteri, sittemmin myös lääkäri K. V. Arminen⁴⁵ toimittama *Englantilais-suomalainen sanakirja* ilmestyi 1904. Siinä on 320 sivua ja 18 700 hakusanaa – tekijän ilmoituksen mukaan 20 000. Sanakirjan julkaisi Hancockissa Michiganissa Suomalais-luterilainen kustannusliike (The Finnish Lutheran Book Concern). Alkusanassa tekijä ilmaisi tavoitteensa: ”Englanninkielen taito on Amerikkaan asettuneelle siirtolaiselle sanomattomasta arvosta.” Hän valittaa, että suomalaisilta oli puuttunut englantilais-suomalainen sanakirja. Vuosi 1904 on tärkeä englantilais-suomalaisen leksikografian historiassa: Yhdysvalloissa ilmestyi siis Arminen sanakirja ja Suomessa suursanakirjaksi luokiteltava C. G. Swanin ja Hanna Granströmin *Englantilais-suomalainen sanakirja*.

Lähteistään Arminen sanoo vain yleisesti, että hän on käyttänyt useampiakin englantilais-englantilaisia, englantilais-saksalaisia ja englantilais-ruotsalaisia sanakirjoja. Nimeltä hän mainitsee yllättävästi N. Hauvosen *Saksalais-suomalaisen taskusanakirjan*.⁴⁶ Hän kertoo, että ei ole voinut käyttää mitään englantilais-suomalaista sanakirjaa siitä yksinkertaisesta syystä, ettei sellaista hänen tietääkseen löydy. Jos lähdeteosten välillä oli ollut erimielisyyttä, hän oli antanut ratkaisuvallan *Webster’s international dictionarylle* (vuoden 1899 editio). Dufvan *Englantilais-suomalainen sanakirja* oli ilmestynyt Suomessa syksyllä 1903, ja Arminen on päivännyt oman teoksensa alkulauseen helmikuussa 1904. Näin ollen sanakirjat olivat tekeillä samoihin aikoihin, eikä Dufvan teos ehtinyt Arminen lähteeksi.

Arminen kirjoittaa, että englannin kielen rikkaasta sanastosta hän on hakusanastoon voinut ottaa vain pienen osan. Hän pyytää, ettei liian ankarasti arvosteltaisi sitä, mitä kirjasta on pitänyt jättää pois. Kirjan kohderyhmää ajatellen pois on jätetty kaikki vanhentuneet sanat ja käytössä olevien sanojen vanhentuneet merkitykset. Pois on jätetty mm. *-ly*-päätteiset adverbit ja *-ness*-päätteiset substantiivit. Kielipillisten termien lyhennelutetelossa on 11 lyhennettä (a. = adjektiivi – tr. = transitiivinen verbi).

Arminen sanakirjan 11-sivuisessa johdannossa on kaksisivuinen katsaus englannin kielen syntyyn – alkaen kelttiläisistä. Harvinaisen laaja (9-sivuinen) ja havainnollinen on englannin kielen ääntämistä käsittelevä osio. Ääntämisohjeet Arminen sanoo valinneensa niin suomen kielen mukaisiksi kuin mahdollista.⁴⁷ Englanninkielisten hakusanojen vastineet hän esittää ytimekkäästi ja käyttää monissa tapauksissa ryhmittelynumerointia (kuitenkin verbit ja nominit samassa numeroinnissa), esim.

45 K. V. (Kalle Vilho, Karl Wilhelm) Arminen (1874–1937) oli kotoisin Ulvilasta. Suoritettuaan Suomessa filosofian kandidaatin tutkinnon 1900 hän tuli valituksi Yhdysvalloissa Hancockissa Michiganissa toimivan Suomi-Opiston (sittemmin Suomi-College, nykyään Finlandia University) matematiikan ja fyysikan opettajaksi. Hän opiskeli myös lääkäriksi Rush Medical Collegessa Chicagossa ja harjoitti lääkärin-ammattia Duluthissa Minnesotassa. – E. A. Aaltio: *Minnesotan suomalaisia. Liikemiehiä – Lakimiehiä – Lääkäreitä (Finnish businessmen, lawyers and surgeons in the state of Minnesota)*. Vammala 1953, 19–20.

46 Opettaja-kääntäjä N. (Nikodemus) Hauvosen (1845–97) *Saksalais-suomalainen taskusanakirja – Deutsch-finnisches Taschenwörterbuch* oli ilmestynyt 1891. Tiiviissä sanakirjassa on yli 36 000 hakusanaa.

47 Arminen 1904:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan ”Alkusanassa” s. 3.

ground (graund) 1. maanpinta; maaperä; permanto; alue; maatilis; perustus, pohja; pl. pohjasakka; 2. tr. perustaa; saattaa matalikolle; 3. itr. joutua karille; 4. imp. l. pp. verbistä grind.

Sanakirjasta ilmestyi toinen, korjattu painos 1907. Sivumäärä on kasvanut 368:aan ja hakusanamäärä 20 100:aan. Loppuun on lisätty s. 364–368 ”Tavallisimmin käytetyt lyhennykset sekä niitten selitykset” (A. = America – Y. W. C. A. = Young Women’s Christian Association). Kolmanteen, uudistettuun ja korjattuun painokseen (1914, 363 sivua, 18 100 hakusanaa) on lisätty ”Luettelo nykyään käytännössä olevien säännöttömien verbien varimmista taivutusmuodoista” (s. 349–353; 179 verbiä). Vielä Arminen valaisee lyhyesti sanojen jakamista tavuihin (s. 354). Lopuksi on uutuutena seikkaperäinen jakso ”Englannin mitta[-] ja painojärjestelmä” (s. 360–363). Kolmannen painoksen formaatti ja fontitkin ovat hieman isompia kuin edellisissä painoksissa.

Uusiin painoksiin on tehty vain pieniä, tavanomaisia muutoksia (lisäyksiä, poistoja). Mutta esim. hakusanajono *grassy, grate, grateful, gratefulness, grater, gratification, gratify, grating, gratis, gratitude* on suomennoksineenkin täysin samanlainen kaikissa kolmessa painoksessa. Vuonna 1916 Arminen toimitti Eetu Aaltion kanssa *Suomalais-englantilaisen sanakirjan* (ks. Koukkunen 2012, 80).

2.2. Anonyymi 1904: Englantilais-suomalainen sanakirja

Ashtabulassa Ohion osavaltiossa ilmestyi anonyymi *Englantilais-suomalainen sanakirja*, jonka kustansi *Amerikan Sanomat*. Sanakirja muistuttaa hämmästyttävästi 1903 Suomessa ilmestynyttä Otto Dufvan *Englantilais-suomalaista sanakirjaa*: kirjan sivukoko on lähes sama, hakusanat ovat samat ja kursiivilla painetut, selitteet on painettu fraktuuralla. Itse asiassa kyseessä on suora, mutta uudelleen Yhdysvalloissa ladottu versio Dufvan sanakirjasta. Sen vuoksi ei tekijää eikä painovuotta ole mainittu, eikä kirjassa ole alkulausetta. Dufvalla on ääntöohjeet kursivoitu, yhdysvaltalaiseditiossa ne ovat normaalit pystyt. Palstojen väliin on painettu erottimeksi linja, jota ei Dufvalla ole. Vertaillakseni yhdysvaltalaisen ja suomalaisen sanakirjan yhtäläisyyksiä ja eroja otin tarkemmin analysoitavaksi sata ensimmäistä P-alkuista artikkelia (Dufva 1903: *pace–paternal*, Anonyymi 1904: *pace–pathless*). Dufva 1903:ssa ja Anonyymi 1904:ssä on sadan artikkelin vertailuotannassa 91 täysin identtistä artikkelia ja yhdeksän poikkeamaa, ks. taulukko 2.

Valtaosa hakusanoista ja suomennoksista on täysin samanlaisia kummassakin sanakirjassa. Vain kaksi Dufvan sanaa puuttuu Anonyymista. Julkaisuvuotta ei ole kirjaan painettu, mutta koska Dufvan sanakirja ilmestyi syksyllä 1903, olen päätenyt siihen, että Anonyymi on ilmestynyt 1904 ja on plagiaatti Dufva 1903:sta.

Anonyymi 1904:ssä on 192 sivua ja 8 800 hakusanaa. Hankkeesta kertovaa alkulausetta kirjassa ei ole ollenkaan, vain seitsemän kieliopillista lyhenneselitetä ja korko- eli painomerkin selitys. Ääntämisestä sanotaan tylyhkösti: ”Jokainen englantilainen sana sulkumerkkien välissä osoittaa miten se on äännettävä.” Mutta kuinka fonetiikkaan perehtymätön osasi ääntää esim. sanan *loathsome* ”englanniksi” [loohtsöm]?

Taulukko 2. Poikkeamat Dufva 1903:ssa ja Anonyymi 1904:ssä sadan artikkelin vertailuotannassa.

Hakusana	Dufva 1903	Anonyymi 1904
package	pakaasi	pakaasi, kimppu
pad	satulatyyny	satulatyyny, patja
padlock	lukko (ulkopuol.)	munalukko
page	palvelija (mies eli poika); kirjanlehden yksi sivu, sivu	palvelija (mies eli poika); kirjanlehden sivu
palanquin	kantotuoli	[PUUTTUU]
paling	paalutus	[PUUTTUU]
palpable	sykkivä	tuntuva
pap	tissi, rinnat	nisä, rinnat, kumpu
passage	käytävä	käytävä, pykälä, kulkumaksu

Englannin hakusanojen suomennokset ovat ytimekkäitä: *look* (luk) *v.* katsoa; *s.* silmäys. Joskus sanaluokat ovat toisessa järjestyksessä: *love* (love) *s.* rakkaus, lempi; *v.* rakastaa, lempiä. Artikkeleihin on otettu alihakusanoja, niin kuin esim. hakusanaan *log* 'loki' liittyvästi *logbook* 'lokikirja' ja *logboard* 'pinnakompassi' (siis epäaakkosissa). Muutaman kerran selitteeseen liittyy käytännönläheistä informaatiota: *locust* (lookust) 'siivellinen, heinäsirkan sukuinen elävä (hyvin vahingollinen heinälle eli ruoholle)'. Sanakirjassa on perushakusanasto ja sanoilla perusmerkitykset; sanontoja ei siinä ole.

Anonyymi 1904:n tekoikaan oli jo olemassa suomalais-englantilaisia sanakirjoja, mutta on täysin pois suljettava sellainen menetelmä, että suomalais-englantilainen sanakirja olisi käännetty. Kun sanakirja on ilmestynyt 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa, käytettävissä ovat olleet 1895 ilmestynyt – niin ikään anonyymi – *Suomalais-englantilainen sanakirja*, jossa oli kolminkertainen hakusanamäärä, 25 000 hakusanaa. Vuonna 1908 oli ilmestynyt pankkiiriliikkeen kustantama *Suomalais-englantilainen sanakirja ja lauseoppi*, jossa on vajaat 9 000 hakusanaa (ks. Koukkunen 2012, 79). Kysymyksessä ei voi olla pankkiiriliikkeen sanakirjan käänös, koska liike itse kustansi vielä englantilais-suomalaisen sanakirjan. Vuonna 1910 ilmestyi Aatu Rekosen *Suomalais-englantilainen taskusanakirja*, jossa on yli 8 600 hakusanaa (ks. Koukkunen 2012, 79–80). Rekonen olisi varmasti halunnut nimensä näkyviin.

Millä perusteella voidaan olettaa, että Anonyymi 1904:ään olisi lähes suoraan otettu Dufvan sanakirjan aineisto? Anonyymissa ei ole tekijän nimeä tai tekijöiden nimiä, ei painovuotta, ei alkulausetta eikä käyttö- tai lukuohjetta. Anonyymin toimittaja on tehnyt muutamia pieniä muutoksia suomennoksiin – niin kuin kai aina plagioija koettaa edes hieman häivyttää jälkiä.

Sanakirjojen julkaiseminen 1800-luvulla anonyymeina ei ollut aivan harvinaista. Varhaisimmista suomalais-englantilaisista sanakirjoista kolme ensimmäistä julkaistiin

tekijännimettöminä. Syyt voivat olla moninaiset. Todennäköisimmin tekijä ei halunnut paljastaa lähteitään tai esikuvaansa tai jopa suoraa plagiaattiaan; hän tuskin olisi vaativattomuuttaan jättänyt nimeään pois. Käsiteltävän anonyymien teoksen sanasto on ilman muuta – jos ei nyt suoraan siteerattu – niin ainakin muokattu englantilais-muunkielisestä sanakirjasta, esim. englantilais-ruotsalaisesta tai englantilais-saksalaisesta sanakirjasta. Näinkin laajaa, yli 8 000 hakusanan sanakirjaa ei noin vain laadita. Sanakirja kuitenkin osoittaa, että tekijä on hallinnut leksikografiaa.

2.3. *Anonyymi 1905*: Englantilais-suomalainen sanakirja

Anonyymi on niin ikään Suomalaisen Kansalliskirjakaupan (Brooklyn, N. Y.) kustantama *Englantilais-suomalainen sanakirja*, josta Kansalliskirjastossa on II osa eli sivut 89–184 ja hakusanat *bell–civil*. Jo painoasusta käy ilmi, että kysymyksessä on suora kopio Swan & Granström 1904:stä. Niinpä esim. yhdysvaltalaisen sanakirjan aukeama 164–165 on sivunumerointia myöten identtinen Suomessa julkaistun sanakirjan kanssa; se on vain pienennetty. Alkuperäinen sivukoko on 135 x 203 mm, pienennöksessä vain 105 x 152 mm. On tietysti mahdollista, mutta epätodennäköistä, että SKS on antanut vedoksia Kansalliskirjakaupalle, ja vain nimiösivu on uusittu. Vaikka kustantaja on amerikkalainen, olisiko mahdollista, että SKS olisi isoa sanakirjaa painaessaan tehnyt myös pienennetyn version Yhdysvaltain markkinoille? Luvattomuudesta kuitenkin kertoo, että sanakirjaan ei ole merkitty tekijöitä, Swania ja Granströmiä. Kirjan julkaisuvuosi on omituisesti jäänyt tietymättömiin, mutta koska Swanin & Granströmin sanakirja ilmestyi syksyllä 1904, voidaan olettaa, että Anonyymi olisi ilmestynyt 1905. Kansalliskirjastossa on yhdysvaltalaisesta sanakirjasta vain toinen osa. Olisiko pienennöksen julkaiseminen jäänyt kesken?

2.4. *Anonyymi 1908*: Englantilais-suomalainen ja Suomalais-englantilainen sanakirja ynnä lauseoppi

Newyorkilainen pankkiliike Nielsen & Lundbeck, ”Suomalainen höyrylaiva asioimisto. Vekseli ja pankkiliike”, julkaisi anonyymien *Englantilais-suomalaisen ja Suomalais-englantilaisen sanakirjan ynnä lauseopin*. Ensimmäinen painos ilmestyi 1908, ja uusia painoksia tuli niin tiuhaan, että 1911 ilmestyivät viides ja kuudes painos. Kansalliskirjastossa on vuoden 1911 kuudes painos ja vuoden 1922 editio. Vuoden 1911 painoksessa on s. 8–114 *Englantilais-suomalainen sanakirja* ja s. 115–209 *Suomalais-englantilainen sanakirja* (ks. Koukkunen 2012, 79). Englantilais-suomalaisessa osiossa on runsaat 10 000 hakusanaa, suomalais-englantilaisessa vajaat 9 000. Jälleen on ääntöohje ”Jokainen englantilainen sana sulkumerkkien välissä osoittaa miten se on äännettävä.”

Taulukko 3. Suomessa julkaistun Dufva 1903:n ja Yhdysvalloissa ilmestyneiden sanakirjojen hakusanastojen vertailua.

Hakusana	Dufva 1903	Anonyymi 1904	Anonyymi 1908
abduct	ottaa pois väkivallalla tai varastamalla	ottaa väkivallalla, ryöstää	ottaa pois väkivallalla tai varastamalla
abeam	suorassa kulmassa laivan emäpuuta eli laivaa vasten	suorassa kulmassa laivan emäpuuta eli laivaa vasten	suorassa kulmassa laivan emäpuuta eli laivaa vasten
abhor	inhota	inhota	inhota
abide	asua, jäädä	asua, jäädä	asua, jäädä
– to abide with a person	jäädä, pysyä jonkun luona	jäädä, pysyä jonkun luona	jäädä, pysyä jonkun luona
– to abide by a promise	pitää lupauksensa	pitää lupauksensa	pitää lupauksensa
ability	taitavuus, kyky	taitavuus, kyky	taitavuus, kyky
ablaze	ilmitulessa	ilmitulessa	ilmitulessa
able	kykenevä	kykenevä	kykenevä
able-seaman	matruusi	[PUUTTUU]	matruusi

Onko Anonyymi 1908 plagioitu Dufva 1903:sta vai Anonyymi 1904:stä? Salapoliisimaisesti voi todeta, että verbin *abduct* suomennos 'ottaa pois väkivallalla tai varastamalla' on täysin sama kuin Dufva 1903:ssa, mutta Anonyymi 1904:n käänös poikkeaa hieman Dufva 1903:sta. Dufvan ensisijaisuuteen viittaa myös se, että Anonyymi 1904:stä puuttuu sana *able-seaman*. Ja esim. *accordion* on Anonyymi 1908:ssa suomennettu samoin kuin Dufva 1903:ssa, 'soittokone, joka käy palkeilla ja soitetaan käsissä'. Anonyymi 1904:ssä on suomennoksena vain 'hanuri'.

Anonyymi 1908:n eri painoksissa näyttää sivumäärä pysytelleen melko vakiona, 270:n vaiheilla. Kirjassa on runsaasti mainoksia ja mm. meriyhteyttä kuvaava kartta: ”Tämä kartta osoittaa lyhyen, nopean, mukavan kulkutien Amerikan ja Suomen välillä miellyttävällä Ruotsin Amerikan Linjalla.”

2.5. Nuorteva 1915: Englantilais-suomalainen sanakirja

Suomesta Yhdysvaltoihin paennut entinen kansanedustaja Santeri Nuorteva (1881–1929) laati *Englantilais-suomalaisen sanakirjan*. Auvo Kostiaisen mukaan sanakirja ilmestyi 1914 ja sen julkaisi Raivaajan osakeyhtiö. Ainakin ajoittain Nuorteva teki sanakirjaa päätoimisesti *Raivaaja*-lehden palkkalistoilla.⁴⁸ En kuitenkaan ole löytänyt bibliografista

48 Auvo Kostiaisen: *Santeri Nuorteva – kansainvälinen suomalainen*. Historiallisia tutkimuksia 120. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1983, 84.

vahvistusta lähdetiedolle; Kansalliskirjastossa on kaksi 1915 ilmestynyttä Nuortevan sanakirjaa. Ensimmäisen kustansi Fitchburgissa Massachusettsissa toiminut Suomalainen sosialistinen kustannusyhtiö (Finnish Socialistic Publishing Company). Kirjassa on liitteineen 592 sivua; hakusanastosivuja on 522 ja hakusanoja 20 800. Alkulauseessa tekijä valittaa:

Amerikassa tähän asti ilmestyneiden englantilais-suomalaisten sanakirjojen suurin puutteellisuus on ollut sanavaraston – sekä englantilaisen että etenkin suomalaisen – riittämättömyys.

Oman hakusanastonsa Nuorteva sanoo järjestäneensä niin, että samasta vartalosta johdetut sanat ryhmitellään yhteen (etymologinen periaate) paitsi silloin, kun johdettu sana kirjoitetaan tuntuvasti toisella tavalla kuin alkujuuri. Niinpä samassa artikkelissa ovat hakusanoina *brute* 'peto, elukka', *brutal* 'petomainen, julma, raaka', *brutality* 'julmuus, petomaisuus', *brutalize* 'tehdä petomaiseksi, tulla petomaiseksi' ja *brutish* 'irstas, tiedoton'. Muutamat 1800-luvulla ilmestyneet suomalais-ruotsalaiset sanakirjat ovat esimerkkejä etymologisen periaatteen tunnetusta ongelmallisuudesta.

Lausumisohjeissa tekijä sanoo tarkoin noudattaneensa Websterin sanakirjan laajinta ja uusinta painosta (1913). Tosin hän oli katsonut parhaimmaksi noudattaa ääntöohjeissa suomalaisen kirjoitustavan merkintää, johon amerikansuomalaiset olivat osaksi jo tottuneet aikaisemmin ilmestyneitä sanakirjoja käyttäessään. Esimerkkejä: *burn* [börn] 'polttaa', *business* [biz'nes] 'työ' ja *busy* [bizi] 'toimiskelevä'. Tekijä kehottaa lukijaa vielä hyödyntämään sanakirjan lopussa olevaa "Lausumisoppia" (s. 561–587).⁴⁹ Muissa liitteissä esitetään s. 529–539 ominaisnimien (erisnimien) lausumistapoja: *Aaron* (eer'on) – *Zanzibar* (zaanzibaar'), s. 540–548 tavallisimmat lyhennykset samaan tapaan kuin Armisen *Englantilais-suomalaisen sanakirjan* toisessa painoksessa, s. 553–557 tavallisimmat verbit, joiden taivutus on säännötön (265 verbiä) ja nimisanoja, joiden monikkomuoto on epä-säännöllinen (sellaiset kuin *child* – *children*). Vielä luetellaan s. 549–552 lyhentein tärkeimmät Amerikan työväenjärjestöt (A. A. I. S. T. W. – Y. P. S. L.).

Erikoista on, että Nuortevan sanakirjasta ilmestyi toinen, korjattu painos jo samana vuonna 1915 kuin ensimmäinen. Kysymyksessä ei näyttäisi olevan pelkästään mahdollinen hyvä menekki ja painoksen loppuminen, vaan tekijä on toiseen painokseen lisännyt esim. hakusanat *abalone*, *abb* ja *abeam* ja poistanut sanan *abas*. Vaikka ladelma on uusittu ainakin osittain, toisessa painoksessa on sivuja viisi vähemmän kuin ensimmäisessä, 587. Liitteet ovat samat kummassakin editiossa. Kummankin alkulause on päivätty lokakuussa 1914, joten vaateliaan ladontatyön huomioon ottaen tuntuu todennäköiseltä, että sanakirja olisi tosiaan ilmestynyt 1915.

49 Nuorteva 1915:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan "Tekijän alkulauseessa".

2.6. Halonen 1924: Englantilais-suomalainen sanakirja

George Halosen laatima *Englantilais-suomalainen sanakirja* ilmestyi 1924 Amerikan suomalaisten sosialististen kustannusliikkeiden kustannuksella. Kirjassa on 462 sivua ja 20 800 hakusanaa. Halonen kirjoittaa, että Amerikan suomenkielisen työväestön keskuudessa yhä lisääntyvä harrastus englannin kielen opiskeluun on aiheuttanut tarpeen saada uusi englantilais-suomalainen sanakirja, joka sisältäisi käytännön jatkuvasti synnyttämiä uusia sanoja sekä vanhojen sanojen uusia merkityksiä. Edellisen, Nuortevan sanakirjan ilmestymisestä oli siis kulunut vajaa vuosikymmen. Tekijä mainitsee sanakirjan kohderyhmäksi nimenomaan työläiskäyttäjät, minkä vuoksi sanakirjan koko oli täytynyt rajoittaa ”käytännöllisten seikkojen takia” helposti mukana kuljetettavaan taskukokoon.

Hakusanaston päälähteeksi Halonen mainitsee *New standard dictionaryn* (1923). Ääntämismerkinnöissä on tyydytty yleensä suomen kielen aapiston (aakkosten) merkkeihin. Muutamasta poikkeuksesta on huomautus: suomen kielen kirjaimista poikkeavat *å, ñ, z, š, ž*, esim. *not* (nåt) ja *sing* (siñ). Mutta ääntämishojeita on vielä erikseen kirjan lopussa s. 457–461: soinniton suhuääne *š* äännetään samoin kuin suomen kielen sanassa *hysh!* Kie-liopillisia lyhennyksiä on käytössä 13. Halonen on sanojen merkityksiä koettanut selittää mahdollisimman täydellisesti ja on ennen kaikkea ottanut huomioon ns. kansankielessä olevat sanamerkitykset.⁵⁰ Sanakirjan suppeudesta huolimatta Halosen voi sanoa onnistuneen suomenkielisten vastineitten monipuolisessa ja ytimekkäässä valinnassa. Sanakirjan englanninkielisellä nimiösivulla on tekijän nimenä George Halonen, suomenkielisellä Yrjö Halonen. Sanakirjasta otettiin Yhdysvalloissa viides (muuttamaton) painos vielä 1985. Halonen kirjoitti myös pari osuustoiminnallista kirjaa: *Why co-operation: consumer's cooperative movement in U.S.A.* (1928) ja *Taistelu osuustoimintarintamalla* (1932).

3. Loppukatsaus

3.1. Sanakirjojen tekemisestä

Sanakirjojen toimittaminen, julkaiseminen ja markkinointi edellyttää monivaiheista suunnittelua ja työtä. Artikkelissa käsitellyistä sanakirjoista muutamat olivat tekeillä vuosikymmenen tai pidempäänkin. Siksi kirjoista pyrittiin ottamaan niin monta muuttamatonta painosta kuin menekkiä oli. Pitkän toimitusprosessin vuoksi ja vanhan painotekniikan kaudella vain pahimmat, taittoa siirtämättömät virheet korjattiin. Esimerkiksi Aino Wuolteen 1946 ilmestyneestä *Englantilais-suomalaisesta sanakirjasta* ilmestyi 1946–60 kahdeksan identtistä painosta, joissa kaikissa oli sama sivumäärä, 576. Vasta yhdeksänteen, ”täysin tarkistettuun ja korjattuun” painokseen tuli niin paljon muutoksia, että formaatinkin muututtua sivumäärä väheni 536:een. Joskus täydennys jouduttiin panemaan

⁵⁰ Halonen 1924:n sisältöä koskevat kommentit sanakirjan ”Alkulauseessa” s. 5. – Koska Yhdysvalloissa on ollut niin monta samoihin aikoihin elänyttä George / Yrjö Halonen -nimistä henkilöä, en ole pystynyt varmistamaan hänen elinaikaansa.

liitteeksi, niin kuin esim. Tuomikosken & Slöörin *Englantilais-suomalaisessa sanakirjassa* (1939), jonka toisessa painoksessa (1948) on lopussa 31-sivuinen täydennysliite. Tavallisesti täydennykseen otetaan uusia hakusanoja, vanhojen hakusanojen uusia merkityksiä tai syystä tai toisesta aikaisemmin pois jääneitä hakusanoja. Lukijan on vain totuttava katsomaan, löytyisikö etsitty sana tai ilmaisu täydennyksestä. Kun sanakirjan aineisto on saatu valmiiksi, on ymmärrettävää, että siitä valmistetaan, ”generoidaan”, eri kohderyhmille suunnattuja teoksia. Tällöin sanakirjan muokkaus tavallisesti suuremmasta pienempään on lähinnä aineiston supistamista. Artikkeleita ei kuitenkaan voi lyhentää jättämällä lopusta pois muutamia rivejä, vaikka joku on joskus sellaistaikin esittänyt.

3.2. Hakusanasto

Hakusanaston leksikografit kokoavat monista lähteistä, muokkaavat, täydentävät, ryhmittelevät ja tarkistavat. Vasta seuraava vaihe on hakusanojen kääntäminen vieraalle kielelle tai täsmällisemmin sanottuna kohdekielen vastineiden etsiminen ja kirjaaminen lähtökielen sanoille. Hakusanaston valinta on tärkeä perustyö; se määrittää myös sanakirjan lopullisen laajuuden ja vaikuttaa artikkeleiden rakenteeseen ja sisältöön. Toki hakusanamäärä voidaan päättää ja usein päätetäänkin jo työtä suunniteltaessa. Hakusanaston laadinta ”ruokkii itseään”: esim. jonkin kategorian sana vaatii tarkistamaan, että muutkin kategorian sanat ovat mukana. Tämä ei koske pelkästään viikonpäivien tai kuukausien nimiä, tai että esim. *pieni-* ja *suuri-*alkuiset hakusanat ovat tasapainossa, samoin muunnelliset vastakohdat. Hakusanaston pitää olla tasapainoinen, ja vastineiden pitää olla paitsi adekvaatteja myös systemaattisia.

Muutamissa sanakirjoissa hakusanojen määrä ilmoitetaan alkusanoissa, nykyään tavallisimmin takakannessa – Wuolteen pienoissanakirjassa (1933) jopa etukannessa. Aikaisemmin käytetyissä suojapäällisissä kuvailtiin mainosluonteisesti sanakirjaa ja mainittiin aina myös hakusanamäärä. Kaikista käsittelemistäni sanakirjoista olen laskenut hakusanamäärän tasavälisen otannan perusteella. Ensin olen saanut sivuilla olevan keskimääräisen hakusanamäärän ja kertonut sen sivumäärällä, nimenomaan sanakirjaosuuden sivumäärällä, liitteet pois jättäen.

Suuri hakusanamäärä luonnollisesti lisää sanakirjan käytettävyyttä, mutta se ei kuitenkaan ole itsetarkoitus, vaikka se on tärkeä myös mainonnan ja markkinoinnin kannalta. Vuonna 1924 ilmestyneen 25 000 hakusanaa sisältävän *Tietosanakirja-Osakeyhtiön Sivistyssanakirjan* alkulauseessa toimittaja Lauri Hendell kiteyttää unohtumattomasti hakusanojen määrän:

Sivistyssanakirjan sanasto on, kuten on ymmärrettävää, vain valikoima. Oliko hakusanoja ollut otettava 10,000–15,000 enemmän vai vähemmän, on aina makuasia. Siksi ehkä jokin käyttäjän kaipaama sana voi kuulua juuri niihin 10–15 tuhanteen sanaan, joita ei tähän sanakirjaan ole otettu.⁵¹

51 Lauri Hendell (toim.): *Tietosanakirja-Osakeyhtiön Sivistyssanakirja*. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö 1924, alkulause.

Tietysti hakusanojen määrä on tärkeä, mutta vielä tärkeämpää on, kuinka kattava ja ajantasainen hakusanasto on. Leksikografit seuraavat tarkkaan ajan tapahtumia ja virtauksia, ja niinpä viime vuosikymmeninä ja vuosina he ovat hakusanoiksi ottaneet esim. tietotekniikan, median, talouselämän ja populaarikulttuurin sanastoa sekä erityisesti EU-sanastoa.

Myös sanakirjassa käytetyt lyhenteet kertovat ajasta. Swan & Granström 1904:ssä ei ole yhtään urheiluun ja peleihin liittyvää alalyhennettä. Tuomikoski & Slöör 1939:ssä tällaisia lyhenteitä on 12: bilj., biljardip., golfp., jalkap., korttip., krik., miekk., pallop., pelit (selite), rats., urh. ja verkkop. Hurme & Pesonen & Syväoja 2003:ssa pisteettämiä lyhenteitä on jo 17: autourh, bilj, golf (selite), jalkap, jääkiek, korip, korttip, krik, miekk, nyrkk, pel, pelit (selite), rats, šakk, tenn, urh ja voim.

Valtioihin, alueisiin tai muunlaisiin paikkoihin liittyvää erityissanastoa voidaan osoittaa niin ikään lyhentein. Swan & Granströmissä on vain yksi maantieteellinen lyhenne: Am. (= Amerikassa). Tuomikoski & Slöörissä lyhenteitä on kuusi: Afr., Am., Engl., Int., Irl. ja Skotl. Hurme & Pesonen & Syväoja 2003:ssa erisnimilyhenteiden määrä on kasvanut 19:ään. Tavanomaisten lyhenteiden Austr, Skotl ym. lisäksi on myös kaksi kaupunki-lyhennettä (Cambr ja Oxf) ja yksi henkilölyhenne (Shaks = Shakespeare).

3.3. Lähteet ja natiivit

Jo varhaisissa sanakirjoissa korostetaan käytetyn luotettavia auktoritatiivisia lähteitä. Swan & Granström mainitsee sanakirjassaan (1904) hyödyntäneensä John Ogilvien *Imperial dictionaryn* viimeistä painosta sekä Wenströmin & Lindgrenin *Engelsk-svensk ordbokia*. Toivo Wallenius käytti sanakirjassaan (1916) *Oxford dictionarya* ääntämisohjeiden perusteena. Tuomikoski & Slöör 1939:n ulkomaisena päälähteenä oli *Concise Oxford dictionary*. Yhdysvalloissa julkaistussa sanakirjassaan (1904) K. V. Arminen mainitsee hyödyntäneensä Websterin sanakirjaa, ”jota sanakirjaa nykyään pidetään täydellisenä auktoriteettina mitä englanninkieleen tulee, ei ainoastaan Amerikassa vaan Englannissakin” (Arminen 1904, 3). Kun *Nykysuomen sanakirja* alkoi ilmestyä 1951, siitä tuli arvovaltainen suomen kielen lähde, jota käytettiin sekä hakusanaston että vastineiden tarkistamiseen. Niinpä V. S. Alanne hyödynsi *Nykysuomen sanakirjan* ensimmäisiä osia 1956 ilmestyneessä *Suomalais-englantilaisessa sanakirjassaan*.

Alanne kiitti jo varhaisessa *Suomalais-englantilaisessa sanakirjassaan* (1919) Superiorin opettajaseminaarin kolmea opettajatarta, jotka olivat olleet apuna sanakirjatyössä. Englantilais-suomalaisissa sanakirjoissa Aino Wuolle kiittää vuonna 1946 ilmestyneessä sanakirjassaan neiti Agnes Dawsonia, ”joka parin vuoden aikana on avustanut minua varsinkin sanojen ja merkityksien valinnassa” (Wuolle 1946, V). Dawson oli avustanut Wuolletta jo *Suomalais-englantilaisessa sanakirjassa* (1940). Syntyperäisten kielentaitajien käyttö asiantuntijoina yleistyi vasta 1980-luvulla. Eri alojen suomalaisia asiantuntijoita oli toki kiitetty jo aikaisemmin.

3.4. Ketkä sanakirjoja tarvitsevat ja käyttävät?

Sanakirjojen tarve on moninainen. Joku tarvitsee niitä ammattimaisesti suomennostyösä, toinen taas saattaa vain pikipäin tarkistaa jonkin sanan merkityksen. Myös kustantamo täsmentää usein, keille sanakirja on tarkoitettu. Kustantajan on kuitenkin oltava varovainen, ettei rajoita liikaa sanakirjan käyttöä – ja menekkiä.⁵² Sanakirjojen käyttö vaatii ainakin perustietoja lähtö- ja kohdekielestä: Jotta englantilais-suomalaisia sanakirjoja pystyisi optimaalisesti hyödyntämään, on osattava englantia. Mikään sanakirja ei ole helpokäyttöinen jo esim. lyhennetyn ja muutenkin tiiviin esitystapansa takia. Sanakirjantekijät ovat ilmeisesti aina joutuneet taistelemaan palstatilasta ja tiivistämään esitystapaa. Varsinkin esimerkeissä on jouduttu sellaiseen tiiviyteen, että lukijan on ollut vaikea ymmärtää tekstiä oikein. Kalliokuusi & al. 2005:ssä onkin kiinnitetty huomiota esimerkkilauseiden ymmärrettävyyteen ja esitetty ne kokonaisuuksina, esim.

It got to the stage where she wouldn't even talk to me. Asiat menivät siihen pisteeseen, ettei hän enää edes puhunut minulle.⁵³

Aina 1980-luvulle samanalkuiset yhdyssanahakusanat otettiin yhteen artikkeliin, jonka tulkitseminen oli hankalaa tai paremminkin vaati harjaantumista, ”lukutaitoa”. Tyypiesimerkkeinä olkoot yhdyssanahakusanat *film director, -dom, - editor, -goer, -holder ... - set, - star* ja *-strip* sekä johdoshakusanat: *emotional, ~ism, ~ist* ja *~ize*. Lukija joutuu siis pitämään mielessään tai silmissään sanan alkuosan ja sitten yhdistämään elementit hakusanaksi. Vasta 1980-luvun lopulla alettiin jokainen hakusana sijoittaa omaksi artikkelikseen, mikä käytäntö on sittemmin vakiintunut.

3.5. Leksikografia tunnetuksi

Kansainvälinen leksikografia (esitystekniikka, lähteet jne.) tuli englantilais-suomalaisten sanakirjojen toimitustyön myötä tunnetuksi Suomessakin. Niinpä jokin käytänne saattoi siirtyä johonkin muuhun suomalaiseen sanakirjaan. Pieni esimerkki käytännön ratkaisusta: Vuosikymmenet sanakirjan sivun ylälaudassa oleva viitehakusana (ammattislangissa ”pää”) oli sama kuin sivun ensimmäinen hakusana, esim. *flutter*. Vuonna 1961 ilmestyneessä *Englantilais-suomalaisessa sanakirjassaan* Aino Wuolle huomauttaa:

Kustantajan nimenomaisesta toivomuksesta käytetään tässä painoksessa mm. *Nykysuomen sanakirjassa* ja Brockhausin sanakirjoissa noudatettua viitesanojen lyhentämistapaa: sivujen yläreunaan on merkitty ainoastaan kunkin viitesanan ensimmäiset neljä kirjainta [esim. *flut*], mikä saattaa tuntua oudolta, huomioon ottaen mm. englannin kielen epäfoneettisen luonteen. Käytäntö on osoittava, onko tämä menettelytapa käyttökelpoinen. (Wuolle 1961b, VI.)

52 Vanhan kustannusalalta tunnetun vitsin mukaan kirjan nimessä ei kannata käyttää ainakaan sanoja ”alkeis-”, ”aloitteleville”, kun kaikki muka haluavat olla ”pidemmälle ehtineitä”, englanniksi ”advanced”.

53 Kalliokuusi & al. 2005, 487, s.v. *get*.

Tosin pikkuhiljaa palattiin vanhaan käytäntöön ja viitehakusanaksi otettiin hakusana-muoto, esim. *flutter* pro *flut*. Sellainenkin välivaihe oli, että Hurme & Pesonen 1973 käytti viitesanana sivun yläkulmaan sijoitettua kolmikirjaimista viitettä, siis *flu*, mutta ylämargi-naalissa olivatkin sivun ensimmäinen ja viimeinen hakusana, *flue pipe* – *flutter*.

Sanakirjantekijät hyödyntävät luonnollisesti aikaisemmin ilmestyneitä sanakirjoja toimittaessaan omia sanakirjojaan. Yhdysvaltalaiset kustantajat ajattelivat, että kukaan ei huomaa, kuinka he plagioivat Suomessa julkaistuja sanakirjoja. Asia paljastuikin vasta nyt, runsas sata vuotta myöhemmin.

3.6. Tilastotietoa englantilais-suomalaisista sanakirjoista

Taulukoista havainnollistuvat esiteltyjen englantilais-suomalaisten sanakirjojen tunnus-luvut. Kaksipuolisista sanakirjoista on mukana vain englanti–suomi-osa; kuvasanakirjoja ei ole noteerattu.

Yhdysvalloissa julkaistiin sanakirjoja ymmärrettävästi siirtolaisten tarpeisiin, 1880-luvulta 1920-luvulle. Suomessa englannin sanakirjoja on julkaistu jatkuvasti.

Sanakirjojen toimittamisessa ja tuottamisessa on jo pitkään käytetty tietokoneita. Sitä myötä aluksi tehtiin CD-ROM-sanakirjoja, sitten erityyppisiä sähköisiä sanakirjoja, jotka mahdollistavat monipuoliset haut – joskus ehkä liiankin massiiviset hakutulokset. Yhtä

Taulukko 4. Suomessa julkaistut sanakirjat.

Tekijä tai tekijät ja ilmestymisvuosi	Sivumäärä	Hakusanamäärä
Dufva 1903	272	7 000
Swan & Granström 1904	1 218	48 400
Wallenius 1916	480	26 800
Schreck 1928	428	20 700
Wuolle 1933	418	13 000
Tuomikoski & Slöör 1939	1070	60 000
Wuolle 1946	576	30 000
Wuolle 1961	352	12 600
Riikonen & Tuomikoski 1963	836	28 800
Hurme & Pesonen 1973	1 184	60 000
Rekiaro & Robinson 1989	1 436	25 000
Hurme & Pesonen & Syväoja 1990	1 526	90 000
Särkkä 1992	812	22 500
Hurme & Pesonen & Syväoja 1994	928	50 000
Sovijärvi 1995	794	16 750
Hurme & Malin & Pesonen & Syväoja 2000	948	55 000
Kalliokuusi & al. 2005	1 382	70 000

kaikki moni sanakirjantekijä voi yhtyä saksalaisen kielentutkijan Gottfried Hermannin (1772–1848) toteamukseen *Duae res longe sunt difficillimae – lexicon scribere et grammaticam* (Kaksi asiaa ovat kaikkein vaikeimpia – sanakirjan ja kieliopin kirjoittaminen).⁵⁴

Taulukko 5. Yhdysvalloissa julkaistut sanakirjat.

Tekijä ja ilmestymisvuosi	Sivumäärä	Englanti–suomi-hakusanojen määrä
Arminen 1904	320	18 700
Anonyymi 1904	192	8 800
Anonyymi (keskeneräinen?) 1905		
Anonyymi 1908	108	10 000
Nuorteva 1915	522	20 800
Halonen 1924	462	20 800

Taulukko 6. Yhdysvalloissa ja Suomessa 1880-luvulta 2010-luvulle julkaistut sanakirjat. Taulukkoon on koottu *Sananjalan* artikkeleissa 2012 ja 2014 esitellyt sanakirjat.

Kymmenluku	Su–en Yhdysv.	Su–en Suomi	En–su Yhdysv.	En–su Suomi	Yht.
1880-luku	1				1
1890-luku	1				1
1900–09	1	4	3	2	10
1910-luku	4		1	1	6
1920-luku		1	1	1	3
1930-luku				2	2
1940-luku		2		1	3
1950-luku		1			1
1960-luku				2	2
1970-luku				1	1
1980-luku		4		2	6
1990-luku				4	4
2000–09		1		2	3
2010-luku		1			1
Yht.	7	14	5	18	44

54 Aarni Penttilä (1899–1971) otti lausuman suomennoksetta *Suomen kielioppinsa* (1957, nimiösivu) motoksi.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kalevi Koukkusen kirjasto ja arkisto

Kansallisarkisto

Kansalliskirjasto

Kirjallisuusarkisto (SKS)

SKS:n kirjasto

Lisäksi on käytetty runsaasti matrikkeleita, tietoteoksia, verkkolähteitä ym.

Aineistolähteet (sanakirjat)

Anonyymi 1904 = *Englantilais-suomalainen sanakirja*. Ashtabula (Ohio, Yhdysvallat): Amerikan Sanomat.

Anonyymi 1905 = *Englantilais-suomalainen sanakirja*. Brooklyn (N. Y., Yhdysvallat): Suomalainen kansalliskirjakauppa. – Keskenäinen?

Anonyymi 1908 = *Englantilais-suomalainen ja suomalais-englantilainen sanakirja ynnä lauseoppi*. New York: Nielsen & Lundbeck.

Arminen 1904 = ARMINEN, K. V.: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. Hancock (Michigan, Yhdysvallat): Suomalais-luterilainen kustannusliike – The Finnish Lutheran Book Concern. (2. p. 1907, 3. p. 1914.)

Bragonier & Fisher 1986 = BRAGONIER, REGINALD JR. – FISHER, DAVID: *Suuri kuvasanakirja*. Alkuteos: *What's What* (Hammond incorporated, 1981). Suomentaneet Käännös-Aazet Oy Riitta-Leena Lehtisen johdolla ynnä Riitta-Leena Malin ja Ilona Sevelius. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

Corbeil & Archambault & Rekiaro 1990 = CORBEIL, JEAN-CLAUDE – ARCHAMBAULT, ARIANE – REKIARO, ILKKA: *Tammen suuri kuvasanakirja englanti/suomi*. Alkuteos: *The Facts on file English/French. Visual dictionary* (Éditions Québec/Amérique Inc., 1987). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Delcourt & Bouhet ym. 2008 = DELCOURT, ANNE – BOUHET, BRIGITTE ym.: *Lasten oma kuvasanakirja englanti-suomi*. Alkuteos: *Mon premier Larousse d'Anglais en 1000 images* (Larousse, 2007). Suomentanut Paula Karlsson. Helsinki: WSOY.

Dufva 1903 = DUFVA, OTTO TH.: *Englantilais-suomalainen sanakirja*. Kouluja varten toimittanut – *English-Finnish dictionary. For schools by –*. Rauma: Rauman Kirjapaino-Osakeyhtiö.

Feldman & Benjamin 2008 = FELDMAN, THEA – BENJAMIN, ALAN: *Englanti-suomi-kuvasanakirja*. Alkuteos: *My first picture dictionary* (Disney Enterprises, Inc., 2005). Suomentanut Satu Heimonen. Helsinki: Sanoma Magazines Finland Oy.

Halonen 1924 = HALONEN, GEORGE: *English-Finnish dictionary*. (Halonen, Yrjö:) *Englantilais-suomalainen sanakirja*. Superior (Wisconsin, Yhdysvallat): Amerikan suomalaiset sosialistiset kustannusliikkeet – League of Finnish socialistic publishing societies of America.

Hurme & Pesonen 1973 = HURME, RAIJA – PESONEN, MARITTA: *Englantilais-suomalainen suursanakirja. English-Finnish general dictionary*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

Hurme & Pesonen & Syväoja 1994 = HURME, RAIJA – PESONEN, MARITTA – SYVÄOJA, OLLI: *Englanti-suomi-opiskelusanakirja*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

——— 2003 = HURME, RAIJA & PESONEN, MARITTA – SYVÄOJA, OLLI: *Englanti-suomi-suursanakirja*. Helsinki: WSOY.

Kalliokuusi & al. 2005 = KALLIOKUUSI, VIRPI & al.: *Suuri englanti-suomi-sanakirja. English-Finnish dictionary*. Toimitus: Gummerus Kustannus Oy:n sanakirjatoimitus, toimituskuntaan vuosina 2002–05 kuuluneet sanakirjatoimittajat ja Kielikone Oy.

Nuorteva 1915 = NUORTEVA, SANTERI: *English-Finnish dictionary. Englantilais-suomalainen sanakirja*. Fitchburg (Massachusetts, Yhdysvallat): Suomalainen sosialistinen kustannusyhtiö. (Myös 2. p.

1915.)

- Rekiaro & Robinson 1989 = REKIARO, ILKKA – ROBINSON, DOUGLAS: *Suomi-englanti-suomi-sanakirja*. Jyväskylä–Helsinki: Gummerus.
- Schreck 1928 = SCHRECK, INEZ: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. Porvoo: WSOY.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- Sovijärvi 1995 = SOVIJÄRVI, SINI: *Suomi-englanti-suomi-taskusanakirja*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- 2013 = SOVIJÄRVI, SINI: *Suomi-englanti-suomi-taskusanakirja. Finnish-English pocket dictionary*. 19. p. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Swan & Granström 1904 = SWAN, C. G. – GRANSTRÖM, HANNA: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English and Finnish dictionary*. SKST 107. Helsinki: SKS.
- Särkkä 1992 = SÄRKKÄ, HEIKKI: *Englantilais-suomalais-englantilainen yleiskielen käyttösanakirja. English-Finnish-English general dictionary*. Helsinki: Otava.
- Tuomikoski & Slöör 1939 = TUOMIKOSKI, AUNE – SLÖÖR, ANNA: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. SKST 212. Helsinki: SKS. (Toinen, tarkistettu ja lisätty painos 1948.)
- Vuolle 1933 = VUOLLE, AINO: *Englantilais-suomalainen pienoissanakirja. English-Finnish miniature dictionary*. Porvoo: WSOY.
- Wallenius 1916 = WALLENIOUS, TOIVO: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- Wuolle 1946 = WUOLLE, AINO: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- 1961a = WUOLLE, AINO: *Suomi-englanti-suomi-sanakirja. ”Punaiset sanakirjat”*. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- 1961b = WUOLLE, AINO: *Englantilais-suomalainen sanakirja. English-Finnish dictionary*. 9., täysin tarkistettu ja korjattu painos. Porvoo–Helsinki: WSOY.

Sanoma-, aikakaus- ja tiedotuslehdet

Aamulehti 1904

Rauman Lehti 1903

Uusi Suometar 1904, 1905

Valvoja 1904

Virittäjä 1948

Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjasanommat 1945

WSOY Kirjasanommat 1961

WSOY Suomen johtava sanakirjojen kustantaja (1998, mainoslehti)

KALEVI KOUKKUNEN: He sets his judgment by his passions – Hänen himonsa vaikuttavat hänen päätöksiinsä. *The history of English-Finnish dictionaries*

Over the course of well over a hundred years between 1903 and 2005, there have been around 20 dictionaries printed in Finland, six in the United States. However, as different versions are taken into account, including electronic and digital dictionaries, their number can easily be greater. As many dictionaries will have new, revised and supplemented editions, even around a dozen for some, the number of

English-Finnish dictionaries published over a century's time in Finland and the United States can be in the hundreds.

This article analyses lexicographical practices typical to the making of English-Finnish dictionaries and dictionaries in general. The topics of discussion include the objectives of dictionaries, the compilation of the entry list, searching for and the presentation of translation equivalents, sources and “user-friendly” instructions for pronunciation. Many lexicographers have also wound up contemplating how to depict the use of a headword in sentential context because language is not just individual words, it is sentences, speech and orthography.

This study gives voice to lexicographers and publishers, quoting their thoughts and comments. Since each dictionary is based, at least partly, on previously published dictionaries, it is interesting to hear what older dictionaries the lexicographers said they have used. Only in the three first dictionaries published in the United States, there is no information who the lexicographer was or if there was more than one nor do they have any prefaces. The reason for this has become clear: they were plagiaries of earlier Finnish dictionaries. The tables in this article, showing the comparisons within the corpus, will shed light upon this plagiarism.

The end of this article discusses lexicography in general, a topic hence associated with English-Finnish dictionaries. The section sheds light on dictionary-making and discusses the creation of the entry list. The rare question of who requires and uses dictionaries is also put forth. The compiling of dictionaries, and thus also English-Finnish dictionaries, has given international lexicography exposure even in Finland. As a result, Finnish dictionaries have been positioned in world-wide lexicographic literature.

Kalevi Koukkunen
kalevi.koukkunen@gmail.com
Sokinsuontie 5 B 33, 02760 Espoo